

ORATIO FUNEBRIS

humaniste Ilije Crijevića dubrovačkom pesniku

Ivanu (Dživu) Gučetiću

Ilija Crijević, pored toga što je bio odličan latinski pesnik i poeta laureatus, bio je i često pozivan i rado slušan besednik. Mnoge prigode u životu ondašnjeg Dubrovnikara propratio je on svojim humanističkim oracijama; naročito je bio često vidjen kao govornik na svečanim pogrebima. On svoje posmrtno besede drži velikim i uvažanim ličnostima starog Dubrovnikara. U pitanju su najčešće njegovi poznanici, prijatelji ili rođaci¹. U tim govorima se susrećemo s jednim sasvim drugim Crijevićem. Onaj rečiti humanist, paganin sav prožet strastima, odbojan i prkosan prema konzervativnoj dubrovačkoj sredini, okreneće se u tim govorima smerno i pobožno svojim sugrađanima i slaviće njihovu marljivost, brigu i zasluge za napredak Republike i veličaće dobre domaće običaje. On to čini, razume se, u duhu Hristova učenja iz svetih knjiga, a to ipak ne bez izvesnog dualizma koji označava manje sistem a više neki duhovni stav čoveka koji se našao između dva sveta. U njegovu hrišćanskom svetu preotima maha duhovni zanos, stiće se utisak da priželjkuje i tuguje za nekim uzvišenim svetom u koji svi koji smo rođeni odlazimo kao u carstvo večne lepote, dobra i blaženstva. U drugom Crijevićeve svetu, međutim, kroz pobunu u fizičkom životu, gospodari čovek, bučan i nezadovoljan ili jadan i uplašen životnim nevoljama, ali radoznala duha za sva znanja i iskustva ponekad suprotna medju sobom, kroz koje sagledava prirodu i istinu i kojima ulepšava svoje besede. Jasno je da se taj dualizam privrženosti antičkoj kulturi i filozofiji i hrišćan-

¹ Preko sestre Jeluše bio je u srodstvu s rodnom Gučetića. Jeluša je bila udata za Paladina Gučetića koji je kao ambasador išao s poslanstvom kralju ugarskom Matiji Korvinu u Budim (1458—1490) zajedno sa Vlahom Kabožićem 1487 (J. Radonjić, *Dubrovačka akta i povelje*, Zbornik za istoriju, jezik i književnost SAN, serija I tom 1, Beograd, 1934). Pet posmrtnih govora održao je Crijević svojim prijateljima Gučetićima. Oni se čuvaju zajedno sa ostalim Crijevićevim delima u rukopisu, koji je verovatno autograf, a nalaze se u Vatikanskoj biblioteci pod signaturom: Cod. Lat.) br. 3939. To su, 1 In Joannem Gotium (119r — 129v); 2 In Nicolaum Gotium (84v — 86v); In Orsatum Gotium (87r — 90r); In Damianum Pauli de Goze (92v — 95v); In Bartholomeum Gotium (102 — 107v).

skoj tradiciji javlja u Crijevića kao i u mnogih humanista. Njemu, u najmanju ruku, nisu davali mira njegova oslobođena snaga i njegovo ponašanje u svakodnevnom životu, kad bi se sukobili sa strogim patrijarhalnim moralom dubrovačkog društva i Senata. Kao pravi humanist, s jedne strane, duboko je upućen u profanu književnost, nauku i filozofiju; ali je njegova moralna filozofija više lična i literarna; on je pre svega pesnik „*lusor amorum*” koji u punoj slobodi piše stihove, sa željom da se prepusti slasti paganizma. Crijević hrišćanin, s druge strane, neće napadati paganstvo. On će se truditi da tumači hrišćansku nauku po ugledu na dela učenih crkvenih otaca koji se naoružavaju znanjem u samom krilu crkve. Nije, naime, bilo novo pitanje objašnjavanja odnosa između čoveka, prirode i Boga. U tom smislu poslužiće mu i tolerantnost njegova velikog savremenika Marsilija Fičina. „Sjedinjujući filozofiju, religiju i nauku gradi od njih harmoničnu zgradu u kojoj se svetovna nauka i hrišćanska dogma dopunjavaju i prečišćavaju jedna drugom, ne samo da bi dale neki okvir i sliku prosto gomili, već da bi otvorile nebeske puteve i beskrajne perspektive duhovnih mislilaca” — napisao o Fičinu sasvim sažeto Andre Šastel².

Humanist u Crijevićevoj duši živi paralelno s vernikom i bez sukoba s njim. Termin humanizam, međutim (što se vidi u školskoj nastavi XV i XVI veka) upotrebljava se više da označi negdašnje učenje o ljudskim i božanskim stvarima, a osnov mu je samo lektira profanih antičkih dela! Bila je to postepena i neupadljiva infiltracija školske i književne tradicije. Nije tu bila u pitanju samo pozajmica jezika Enijeva, Plautova, Ciceronova, Horacijeva, Ovidijeva i dr. Literatura na tom jeziku odgovara prisutnoj realnosti, odnosno efektivnoj razlici između dve vrste mišljenja.

Crkva svojim autoritetom nije postavljala taj problem i nije ga jasno ni osvetljavala, mada je pokušavala da mu daje izvestan otpor; sve se ipak svodilo na povećanje časova katihizisa u školama i u pobožnim besedama narodu u crkvama. I tako Crijević piše mnoge pesme i drže govore s temom o Hristu i hrišćanskoj veri³, kao što je to u svoje vreme činoi i Fičino u crkvi Santa Maria degli Angeli 1487, s temom o hrišćanstvu i platonizmu⁴. Ali se, naš pesnik isto tako, zaboravlja i dopušta sebi slobode koje sablažnjavaju dubrovačko društvo i zbog kojih ispašta i gorko pati.

Nameće se, međutim pitanje kako je hrišćanstvo dopustilo da se usvoji paganski običaj držanja pogrebnih govora. Odmah se, ipak, može utvrditi da je u izvesnom smislu promenjen karakter tog vrsti govorništva. Hrišćani su od posmrtno besede stvorili u duhu humanističkih ideala, u isti mah, pohvalu pokojniku i pouku verniku

² A. Chastel, *Art et humanisme à Florence*, Paris 1959, Préface, p. 1.

³ Archivio storico per la Dalmazia, Romae 1934, N. Sola pars I, u stihu: Eucharistia, p. 45; *De summo bono et amore divino*, precatio, p. 39—45; *Parasceve*, p. 36 itd.; ili Lat. Vat. 2939, u prozi: *In Eucharistiam* f. 23v, 33r itd.

⁴ A. Chastel, *Marcel Ficin et l'art*, p. 1—204.

iznošenjem pokojnikovih zasluga i lepih osobina. Beseda je bila, s druge strane, veliko delo za nadu i veru u jedan lepši zagrobni život koji je govornik uzdizao na nebo u određenom visokom i učenom tonu i stilu, kakve nisu dostigle posmrtno besede antičke epohe.

Poreklo i ove književne vrste potražićemo u Helena i Rimljana, u kojih će ga pronaći i humanizam i renesansa posle petnaest vekova, zadojivši se ukusom antičkih rodova i vrsta u književnosti. Pogrebna beseda je prvenstveno tip epidiktičnog govorništva, što će reći proze koja voli da se kiti svim poménim sredstvima retorike i da se u sjaju i lepoti nadmeće s poezijom. Da ne idemo do prvih tužnih pesama uz frulu koje su pratile pogreb, ni da Homerovih tužbalica. Atina zna za *epitaphios logos* još od medjanskih ratova. To je bilo određeno poštovanje iskazivano u čast junaka koji su pali na bojnom polju. Govornik bi hvalio mrtve, veličao otadžbinu Atinu, tešio rodbinu. Ova javna pohvala po tradiciji je kolektivna, anonimna. Ličnih posmrtnih beseda nije bilo, jer bi izgledalo da se slava države potčinjava interesima pojedinaca⁵. To nepoverenje govori da su Atinjani bili protiv svakog ličnog uvažavanja, ma kako veliki bio pokojnik, da se ne bi krnjila osnovna zajemčena jednakost građana. Helada je sačuvala samo šest beseda proslavljenim junacima koji su dali dokaza o svojoj hrabrosti i vrednosti u ratu⁶.

Rimljani su ideju i mnoge pojedinosti o pogrebnim besedama, po svoj prilici, uzeli od Helena, ali su im dali najpre nacionalno obeležje, a zatim su to bili sasvim drukčiji običaji. U Rimu je smrt, koju simbolizuje tišina, propraćana velikom bukom, metežom i šarenilom. Tek što bi pokojnik ispustio poslednji dah i sklopio svoje umorne oči, nastupalo bi kukanje praćeno instrumentom tam-tam koji je progonio zle duhove, a ime pokojnika odjekivalo bi u skandiranoj tužbalici s usta narikača (praefica). Grupa ljudi, na čelo s muzikom, išla je od vrata do vrata i objavljivala pogreb. Uza svu tu vrevu, svečanost je bivala puna mirisa i boja: buktinje, crna odela, maske, obojene lomače, glumci koji su nosili slike predaka. Libitina je volela buku⁷.

Patricijske porodice slavile su uspomenu na svoje pokojnike i javnom besedom pred punim forumom. Konzul Valerije Publikola održao je pogrebnu pohvalu svojem kolegi Brutu⁸. Lelije je napisao dva posmrtna govora: jedan je govorio Fabije, brat umrlog, drugi —

⁵ Cicero, *De legibus* II, 65.

⁶ Periklov govor posle prve bitke u Peloponeskom ratu (Tukidid I, 22), Gorgijin (njegov govor se može uzeti kao apel za borbu protiv Persijanaca), Lizijin (održan pred kraj Korintskog rata 395—387), Platonov u doba Antalkidina mira (oko 386), Demostenov, održan posle bitke kod Heroneje (388). Njegovu autentičnost je žestoko branio grčki prof. J. Sykoutris i dokazao da je Demosten mogao tako govoriti posle Heroneje (*Der Demostenische Epitaphios*, Hermes, 63, 1928, 241—258) i Hiperidov govor održan, svakako, u doba Lamijskog rata (323—322). G. Colin, *L'oraison funèbre d'Hypéride*, Rev. Et. gr. III, p. 209—266, IV p. 253—268, Paris 1938.

⁷ M. Durry, *Eloge funèbre*, Paris 1950, p. XI—XIII; Friedländer, *Sitten-geschichte Roms*, passim.

⁸ Plut., *Publicola* c. 9.

Tuberon, njegov sestr⁹. Ciceron je napisao pohvalu za pogreb sina svojeg prijatelja Serana¹⁰.

Rimljani su imali pravo da kažu za pogrebnu pohvalu: *tota nostra est*, jer je i Dionizije Halikarnašanin karakteriše kao „romaion arhaion heurema“. Njihova pogrebna pohvala je bila rodovska: besedu je držao sin ili neko od najbližih rođaka; ona je u isto vreme bila javna i politička¹¹. I žene su u Rimljana bile hvaljene na pogrebima¹², i to u prvom redu one koje su dale svoj nakit da bi spasle državnu blagajnu, kad su Gali zauzeli Rim (376), zatim i druge žene koje su učinile nešto korisno po državu. Kasnije je to, u doba republike i carstva, bila obična stvar; spomen o tome se može naći na mnogo mesta u rimskih istoričara.¹³

Ova razlika između govora svakom viđenijem građaninu i građanki u Rimu i kolektivnih govora samo ratnim herojima u Atini mora se pripisati različitim sistemima vladavine. Rimska aristokratija bi s prezrenjem gledala da se slična odlikovanja priređuju povodom jedne obične smrti, bez obzira na to da li je u pitanju bila junačka smrt čoveka iz naroda. Atinjani bi, međutim, u svojim demokratskim shvatanjima i osećanjima teško mogli podneti toliko počasti nagomilanih samo na jednu glavu, jer heroj svečanosti, ako je i mrtav, mogao bi u svojoj porodici izroditi oholost i podstrek za preuzimanjem vlasti, što se može videti ako se pročita Periklova beseda.

Posmrtno besede, kao književna vrsta, stiču i svoje teoretičare, pisce koji sastavljaju uputstva za njih¹⁴. Među njima se ističe Dionizije Halikarnašanin, sasvremenik cara Avgusta, koji govornika-hvalioca upućuje kako u kojoj prilici da se postavi, kako da pridje kojoj ličnosti, vodeći računa o njenom položaju, poreklu, delima, karakteru, imovnom stanju, mladosti ili starosti. Ako je u pitanju bolest, drukčije treba postupiti nego ako je u pitanju neočekivana smrt. Obuhvatio je, uopšte, bezbroj različitih događaja, situacija i momenata, načinio modele za svaki poseban slučaj. To je, svakako, činilo velike olakšice besednicima u starom Rimu, ali je, isto tako, ukalupljivalo tu književnu vrstu, pa su stvarane šablonske, jednolične i dosadne besede. Takve besede se, naravno, ne mogu porediti sa hrišćanskim pogrebnim besedama koje ne drže ni rođaci ni neuki ljudi već obrazovani govornici, pisci ili pesnici. Oni nastupaju s više slobode i mogu i umeju da govore o pokjnikovu životu i njegovim delima s više objektivnosti i više izdašnosti u pohvalama. Ne može se ipak reći da humanisti nisu nasledili ponešto i od Dionizija Halikarnaškog. I u samog Crijevića se, iako je on vrlo individualno prilazio svakoj besedi, na više mesta susrećemo sa izvesnom uopštenošću. On

⁹ Cicero, *De orat.* II, 84.

¹⁰ *Ad Quint. fr.* III, 8.

¹¹ J. Cezar je držao govor svojoj prvoj ženi Korneliji da bi preko ovako udvorne počasti pridobio glasove osećajnih duša (Plut., *Caesar* 5).

¹² Cicero, *De orat.* II, 11, 44.

¹³ G. Suetonius Tranquillus, *J. Caesaris vita*, c. 6; Livius, II, 47; Tac. *Ann.* XVI, 6.

¹⁴ Dionysius Halicarnasseus, *Techne peri epitaphiu*, c. 1—5; Rhetor Menandros, *Peri epideicticon*, c. 11.

je u svaku svoju besedu unosio veći broj opštih tema (o kratkoći života, filozofska razmišljanja o prirodi, o mnogobrojnim opasnostima koja prete ljudskoj duši i telu, o otadžbini, o poreklu Dubrovčana i dr.). Oseća se, međutim, u kojim besedama je bio i lično pogođen i emotivno vezan za pokojnika (prijatelji Ivan Gučetić i njegov stric Bartolomej Gučetić, ujak Junije Sorkočević i dr.). U nekim besedama mu smeta kratkoća vremena i žurba, pa onda izlazeći iz anonimnosti govornika, iznosi svoj strah i kolebljivost da li će svojim skromnim snagama uspeti u takvu poduhvatu, ili se tuži na svoje životne nevolje da bi, kako nam se čini, opravdao ono neinventivno prenošenje iz govora u govor ne samo istih misli nego i čitavih odeljaka o opštim temama. U nadahnutim, uspelim besedama, na više mesta ubacuje čitave pesme; njima bi ili kakvim kraćim epigramom najčešće završavao besedu. No kraj besede, u pesmi ili prozi, ima uvek istu temu: trudi se da u sugestivnoj viziji prikaže večno blaženstvo u koje kao da je pokojnik već stigao, što mu je nagrada za časno provedeni život na zemlji.

Uz svaku besedu je Crijević stavljao uvod podešen prema ličnosti. Prva beseda koju ćemo objaviti u nizu od dvanaest — sve su držane samo Dubrovačnima (druge smo ostavili po strani) — upućena je Ivanu Stijepovom Gučetiću (Joannes Stephani Gotius), čoveku vrlo obrazovanu koji je živio relativno kratko ali burno. Gučetić je tek u zrelim godinama počeo da se bavi književnošću i da daje maha krilima svojim muza. Mladost je proveo u trgovini s najvećom željom da unapredi imetak koji mu je otac ostavio u jadnom stanju. I u jednom i u drugom poslu postigao je lepe uspehe, mada se o njegovim trgovačkim uspesima i ogromnom imanju može konkretnije i pouzdanije govoriti više po njegovu testamentu nego na osnovu Crijevićeve besede. O njemu kao pesniku i njegovim delima znamo samo iz Crijevićeva suda i pisma Anđela Policijana koje Crijević navodi u celosti¹⁵. Eto takva čoveka, u prvom redu prijatelja i rođaka, pesnika, veoma obrazovana, otmena i veoma bogatoga dubrovačkoga građanina, hvali naš pesnik. Prema ugledu koji je uživao sastavljen je i govor. Uvod će zauzeti dobru polovinu besede; u njoj će Crijević zablistati svojom učenošću i širokim poznavanjem celokupne helenske filozofije. Najpre će, kao što i priliči situaciji, govoriti o ljudskoj prirodi na osnovu ideja i teorija helenskih filozofa — počev od idealista Pitagore, predstavnika zapadnohelenske moralno-religiozne reformacije, pa preko istaknutog helenskog materijalista Empedokla do Hrisipa, predstavnika stare Zenonove Stoe i do Heraklitova materijalističkog shvatanja razvitka sveta.

U Crijevićevu razmišljanju o prirodi čoveka, učenja ovih filozofa se ukrštaju i dopunjavaju. Uz pitagorejsko shvatanje broja i učenja o borbi suprotnosti, paralelno će stati materijalistička učenja o kretanju i unutrašnjoj borbi: „Kod Heraklita se osnovna materija kreće zahvaľjujući unutrašnjoj protivrečnosti, usled čega i sadrži mogućnost postajanja stvari. Kod Empedokla pak elementi su sami po sebi pasivni, iznutra mrtvi, pa je potrebna spoljašnja sila da bi ih stavila u pokret.

¹⁵ *Or. fun., In Joan. Gotium*, f. 127r.

Elemente stavljaju u pokret neprijateljstvo i prijateljstvo. Neprijateljstvo razjedinjuje, a prijateljstvo (Ljubav) sjedinjuje“¹⁶. Ali će se naš govornik odmah vratiti, zadržavši se najviše na pitagorejskom shvatanju prirode u kojoj se sve potčinjava broju i merenju, u čemu leži suština svih stvari. Mistika brojeva je jezgro pitagorejskog idealizma: takost je od lihosti savršeniji zbir: shvatanje suprotnosti je tesno vezano sa učenjem o harmoniji kao najvišem zakonu kojem se potčinjava sve što postoji¹⁷. To je metafizička apstrakcija stvarne zakonitosti, i Crijević najviše prijanja uz nju, jer govori o apsolutnom pokoravanju delova celini, isključujući borbu i prelaženja suprotnosti jedne u drugu. Takosti brojeva (semiquaterni) pripisuje privremeni mir i prirodni sklad sve dok ostajemo u pravilnoj proporciji i harmoniji u kojoj nas je stvorila priroda. Tu će već Crijević kombinovati Hrispove i Empedoklove principe negativnog delovanja nesloge i neprijateljstva, jer će se naše telo uništiti čim se poremeti harmonija i prestanu da deluju sloga, prijateljsivo i ljubav koji blagotvorno vezuju naše elemente. Na ovakvo shvatanje antičke filozofske misli neposredno se nadovezuje Črijević Hrišćanin koji će vrlo spretno utopiti u hrišćansku nauku Aristotelovo učenje o duši, o kojoj sam Aristotel sasvim nedosledno ima dva suprotna uverenja: čas priznaje kao pravilno idealističko čas materijalističko gledište o njoj. Mnogo mesta i vremena, zatim, posvetiće Crijević kao govornik praroditeljskom Adamovu grehu, kužnoj zmiji, neuništivosti tela, svetoj tajni pričešća, besmrtnom životu i uopšte hrišćanskom učenju po kojem se pravedno i pravično ističu kao najviši principi, a poroci se suzbijaju i uništavaju stalnom brigom i dejstvom vrline.

Crijević uvršćuje Ivana Gušetića među znamenite ljude i ističe sa osobitim naglaskom njegovo poreklo „iz prvog gradskog roda, uvek vlasteoskog i veoma bogatog još od osnivanja grada“. Prema hronici Gučetići potiču od roda Pecurario koji je oko hiljadite godine došao u Dubrovnik iz Huma, iz Morlakije („di Chelmo di Murlachia . .“) sa velikim mnoštvom ljudi i stokom („con gran moltitudine de homim et de bestiam“) ¹⁸. Na osnovu sačuvanih spisa i dokumentata, međutim, genealogija Pekurarevića može se uspostaviti od XIII veka, pa čak i nešto ranije. Najznačajniji predstavnik roda toga doba bio je Kliment (+1304) sa sinovima Marinom (+1319) i Valeom (+1323): počev od njih pored Pekurarević javlja se i prezime Gučetić i otada ostaje stalno.

Potomstvo Klimenta Gučetića kao mlada rasa slovenskog porekla — „prvi kalemljeni izdanici iznikli iz rimske rase“ — množilo se toliko da je ubrzo prevazišlo većinu tadašnjih dubrovačkih rodova. Ono se naročito uzdiže u XIV veku, odlikuje se mnogim. značajnim i uglednim ljudima i stoji ispred Crijevića, Ranjina, Sor-

¹⁶ Aleksandrov, Bihovski, Mitin, Judin, *Istorija filozofije antičkog i feudalnog društva*, 1948, str. 85.

¹⁷ Ibid., str. 51.

¹⁸ I. Manken, *Dubrovački patricijat u XVI veku*, SANU, Posebna izdanja, knj. 340 Odeljenje društ. nauka, knj. 36, Beograd 1960, str. 233.

kočevića, Lukarevića, Gradića, Pucića, Bundića i dr. Praunuk Klimenta Gučetića, Marin Kl. Gučetić (umro oko 1370) kroz svoju dugu i odgovornu aktivnost u političkom i javnom životu, predstavlja jednu od najznačajnijih ličnosti roda Gučetića. Istakao se u trgovačkom poslovanju i bio jedan od najjačih dubrovačkih političara svih vremena. S njime su Gučetići dospeli do uticajnog i moćnog položaja; u to doba oni predstavljaju izvesno težište dubrovačkog patricijata¹⁹. Marin je bio zakupac soli, trgovinu sa Srbijom i Bosnom vodio je karavanskim putem, bavio se brodogradnjom i udario temelj dubrovačkoj mornarici, trgovao sa Levantom.

Političku i diplomatsku aktivnost Marin Gučetić je započeo na srpskom dvoru gde je upoznao vizantijski metod rada i prilike ne samo u Srbiji nego i u susednim zemljama, Ugarskoj i samoj Vizantiji odakle je mogao da prati i prve uspehe turske sile u Evropi. U stvari Marin je samo nastavio posao koji su sa srpskom državom vodili njegovi preci. Za vreme careva Uroša i Dušana bili su oni zakupnici rudnika, konzuli, pregovarači, činovnici. Trgovačko društvo Gučetić-Lukarević-Vukasović razvilo je u XIV veku veliki posao i umelo da uskladi svoje interese sa interesima Srbije i Dubrovnika.

Marin je s protovestijarom Kotoraninom Bućom, s kojim je bio u srodstvu i koji je imao veliki uticaj na njegov razvoj, zajedno služio na Dušanovu dvoru. Kao diplomat Marin ima velike zaslugе za uređenje odnosa Dubrovnika sa Ugarskom. Prava koja je Dubrovnik dobio 1358. bila su akt njegove političke zrelosti, jer je uvideo da će Dubrovnik samo izvan uticaja Venecije moći da proširi svoju teritoriju, da sačuva i učvrsti autonomiju, da se privredno i kulturno uzdigne i da ima pravo da slobodno bira kneza.²⁰ To je onaj „poznati stari Marin koji je umro u Panoniji“ kojeg Crijević u pogrebnoj besedi Ivanu Gučetiću spominje kao velikog i zaslužnog njegova pretka, kao gorostasa roda Gučetića „koji je svoje bliže i dalje potomke podjednako obogatio imetkom svojim radom i marljivošću“. Taj Marin je imao šest sinova; petorica od njih su vodili svoje trgovačko društvo (fraternitas societas) i saradjivala na privrednom polju (Kliment, Rafael, Alojzije, Nikola i Ivan — Čuan); šesti sin je postao kanonik i studirao u Padovi.

Marin je umro, kako kaže Crijević, u Panoniji. I. Manken i M. Medini različito datuju vreme njegove smrti, između 1370—1374; Medini, međutim, čak sumnja da je Marin u to doba bio u Ugarskoj kod kralja Fridriha sa kojim je inače bio u prisnim prijateljskim vezama.²¹ Ova Crijevićeva vest unosi više svetlosti bar u odnosu na mesto njegove smrti, ako ne i godine.

Od Marinovih sinova najviše se uzdigao Kliment koji je ubrzo dospao do najviših položaja u gradskoj upravi i diplomatskoj službi,

¹⁹ M. Medini, *Dubrovnici Gučetića*, SANU, Posebna izdanja knj. 210, Odeljenje društva nauka, Nova serija knj. 9, str. 112.

²⁰ M. Medini, o. c., str. 63.

²¹ O. c., str. 114.

umro je 1396. a ostala braća su živela sve do polovine XV veka i imala mnoge i ugledne potomke.

Praunuk Marinov je naš Ivan St. Gučetić, ded mu je Marinov sin Ivan (Čuan, umro 1445), koji je bio oženjen Tamarom iz roda Djurđevića (1393); ona je umrla samo godinu dana posle njega (1446); sa njom je imao jedanaestoro dece, šest sinova i pet kćeri. Osmi po redu je bio Stijepo, Ivanov otac. Bartolomej (1407—1497), rođeni brat Stijepov, bio je četvrto dete. Živeo je i radio zajedno sa svojim sinovcem Ivanom. „Prvi čovek u Republici po savetu i dostojanstvu“, kaže o njemu Crijević. Bartolomej, državni blagajnik (thesaurarius) doživeo je duboku starost (90 god). Umro je samo pet godina pre Ivana, Crijević je i njemu držao posmrtno slovo.²² Mnogo podataka, sem nekoliko imena i uopštene hvale o rodu Gučetića, Crijević ne iznosi. Spomenuće još neke mladje Gučetiće „Đura Marinova oca i samog Marina kojeg sam“, veli on, „kao dečak gledao kako rečito i mudro izlaže svoj govor u senatu“ i „viteza Luja (Alojzija) ujaka mojeg oca“. To su svakako ljudi iz generacije Ivanova deda i iz druge porodice roda Gučetića.

O Stijepu, ocu Ivanovu, znamo da je umro u Srbiji 1453. godine,²³ gde se bavio trgovinom. Prvu službu u Republici obavljao je 1440. (Lavorieri de pagamento). Tada je morao imati 20 godina, jer je već bio član Velikog vijeća, što bi značilo da je rođen oko 1420. i umro u 33. godini života.

Skoro svake godine do 1453. bio je biran za poneku službu većinom trgovačkog, pravnčkog i sudskog karaktera. Do nekih viših zvanja u gradu nije dospeo. Bio je oženjen Marušom iz roda Gradića (1442), što će Crijević iskoristiti u Ivanovoj pohvalnoj besedi: „Maternji mu je rod iz genealogije Gradića i dići se sjajem tvojeg imena, presvetli kneže“. Knez je, naime, marta meseca 1502, kad je sahranjen Ivan Gučević, bio Stjepo Gradić.²⁴ Sa Marušom je Stijepo imao troje dece, dva sina: Ivana (1451), Vlaha (1453) i kćer Tamaru (1452). Vlahova žena Franuša iz Lukarevića roda nadživela je sve članove ove porodice (Vlaho je umro 1494, Tamara udata Bunić, umrla 1491,²⁵ Ivan 1502. i majka, odnosno svekrva Maruša 1506).²⁶

Ded našeg Ivana Gučetića je sa svojom braćom jedno vreme uspešno vodio veliko preduzeće (fraterna compania), ali su se braća 1396. godine podelila.²⁷ Sitni posed je neke od braće osiromašio. Ivanu,

²² Zanimljivo je primetiti da je Apendini (o. c. II, str. 131) načinio grešku tvrdeći da je pesnik i govornik Ivan Gučetić bio živ još 1526, i imao 90 godina. Fr. Rački (o. c., str. 197 in notis 1) ispravlja tu grešku. To isto čini i Jireček (o. c., str. 452). Za Apendinijem se, međutim, poveo N. Sola (o. c., pars III, f. 63 (p. 76) in notis). Tu on piše da je Gučetić, pesnik i govornik, prijatelj Policijanov, učesnik u mnogim poslanstvima, živeo još 1526.

²³ Specchio S. XV, f. 383v.

²⁴ Specchio dell anno 1500, f. 2r.

²⁵ Testamentum ser Johannis Stephani de Goze, Testamenta notarie, sv. 28, f. 160v—166r, f. 156v; I. Manken, o. c., Tab. XXXIV.

²⁶ Test. notarie, sv. 29, f. 163r.

²⁷ I. Manken, o. c., str. 250.

jednom od mlađih, pripala je jedna pekara u blizini kuće Džona Nika Kabožica („unus furnus penes domum Giuchi Nichi de Caboga“) koji je procenjen na 500 perpera. Da li je on to svoje nasleđstvo unapredio i šta je ostavio svojim potomcima? S obzirom da je imao jedanaestoro dece i da je udao četiri kćeri što je značilo da je trebalo dati četiri miraza, četiri opreme (jedna kćer i jedan sin su umrli mladi), imanje mu je moralo biti sasvim pristojno. To ipak ne znači da je njegov sin Stefan nasledio veliko bogatstvo. Kao što smo videli, Stefan je umro mlad, a njegova udovica Maruša ostala s troje nejake dece (Ivanu je tada bilo samo dve godine), što navodi na misao da imanje nije napredovalo. To se može zaključiti i po testamentu njegova sina Ivana koji je voleo i bio veoma ponosan na svoj rod. Postaje jasnije ono što Crijević nagoveštava, kad govori o jadnom stanju Ivanova nasleđstva. A kad je Ivan stekao veliki imetak, trudio se da, kako kaže njegov hvalilac, „prodiči svoje pretke“. Galantno je iz svojih dobara ostavio sumu od 100 perpera da se produži očev legat za pokoj duše njegovog najstarijeg brata Marina (umro 1442). Zaveštao je, isto tako, da se iz njegova imanja isplati sve što nije namireno prema testamentu oca Stijepova, pa čak i brata Vlaha. U dodatku testamenta, epitropima će staviti u dužnost da iz njegovih dobara izvrše testament deda Ivana i babe Tamare, odnosno da isplate treći deo koji je trebalo da izvrši njegov otac Stijepo. Sve to da se sredi, poručuje i zapisuje Ivan Gučetić, za šest godina pod pretnjom isključenja iz nasleđstva generalnog nasleđnika.

Nije poznato kako je proveo detinjstvo i kakve je škole učio Ivan St. Gučević.²⁸ Bio je oženjen Dekušom, ćerkom Petra Vite Gučetića (1474) sa kojom nije imao dece. U njegovoj posmrtnoj pohvali dve su stvari od značaja za kulturnu istoriju: prvo njegov rod, kako smo videli, njegova ličnost, dom i sredina, a drugo, njegovo literarno stvaralaštvo.

Crijević nas obaveštava da „nije imao razloga da se žali na svoje telesne sposobnosti. U književnim studijama i danjonoćnim bdenjima, služilo ga je zdravlje upravo zbog njegovih dobrih navika“. Taj podatak i rečenica iz pisma Anđela Policijana kazuje da se Ivan Gučetić „u mladim godinama bavio kupovanjem i prodavanjem ilirske robe“ što znači da je išao putem svojih predaka, a tek kasnije počeo da se bavi književnim radom. Iz njegova se testamenta, iz knjiga koje je vodio,²⁹

²⁸ U Veliko vijeće ušao je 1471 (Specchio S. XV, f. 388^r), pa ako je tada morao imati dvadeset godina, rođen je 1451. Umro je 1502. (Test. not., sv. 28, f. 160v—166r). Ove podatke navode i K. Jireček i M. Kombol. o.c., str. 472 i 68.

²⁹ U sobi Gučetićeve žene Dekuše u njihovoj velikoj kući nalazio se sanduk (una posta cassa) u kojem su čuvane knjige računa: 1) Velika knjiga, 2) Knjižica sa oznakom A, 3) Mali dnevnik (giornale piccolino), 4) Mala sveska, 5) Knjiga sa oznakom G (Test. not., sv. 28, 161v—163v); sam je čuvao ključeve od ormana iz svoje radne sobe u kojem su se nalazili novci predati na čuvanje, založene stvari, njegova lična imovina i kapital u iznosu od 1450 dukata u koji je uračunat ulog u zajedničku trgovinu njegova brata Vlaha. Sve zaloge u zlatu i srebru imale su svoje cedulje na kojima je bio iznos i ime vlasnika. Računi između braće vođeni su sasvim poslovno, časno i pošteno. Crijević baš takvog čoveka i slika: „Nikad ne bih mogao“, veli on, „dovoljno istaći njegovu trezvenost, skromnost, štedljivost, poštenje, pravičnost, mudrost.... (Test. not., sv. 28, 128r).

prema onome što ostavlja nasljednicima, rodbini i prijateljima i naročito po onome što želi da se nadoknadi iz njegovih dobara za učinjene propuste i nehotične prestupe u trgovini („per conscientia“ i „per maltolletto incerto“) — može saznati razmera trgovačkog poduhvata i vrste trgovačkih poslova koje je vodio u društvu sa svojim bratom Vlahom, kasnije Vlahovim sinom Pavlom, a ponekad i s kojim drugim vlastelinom.

Ivan Gučević se bavio trgovinom žita koje je dovoženo iz već ustaljenih tržišta sa Istoka, boravio je u Grčkoj, trgovao je skupocenim tkaninama iz Italije, naročito iz gradova Mantove, Verone, Pezara, Venecije; imao je posla sa napuljskom kovnicom; trgovao je suknom i kožom (spominje šest obućara kojima je prodavao kožu i sa njima raščiscava račune)³⁰. Imao je veliku poslovnu sposobnost. Radio je za sebe i svoju porodicu, ali se brinuo i za Dubrovnik. Novcem je pomagao zadužbine koje su kroz stoleća bile ognjište dubrovačke prosvete i civilizacije. Dubrovačkoj komuni je zaveštao 22 perpera, a ostavio je 600 perpera da se kupi kuća u Dubrovniku (po mogućnosti i druge nekretnine u Dubrovniku ili napolju), da se ta kuća izda i preda gradskom blagajniku na upravu. Prihod od kuće da se svake godine za Božić deli po dva perpera svim domaćinstvima vlasteoskim, građanskim i sirotinji. (Test. not., sv. 28, 163r). Uz to je ostavio dubrovačkoj opštini 300 perpera „per conscientia“ za male utaje iz vremena kad je kao mlad vlastelin radio u Velikoj carinarnici, a kasnije i u kolegiju za prodavanje soli („ho spesu una parte nelli besogni de la casa nostra come sa bene la mia madre“).

Ali trgovina pored svojih dobrih strana ima i loše. Ponekad u želji za sticanjem novca prevladaju strasti, pogaze se etičke norme. Bilo je u trgovanju Ivana Gučetića, kao uostalom i u svakoj trgovini, koja se još u antičko doba prezirala kao profesija, preprodavanja robe i namirnica po skupljoj ceni, i različito izbegavanje obaveza pri trgovanju srebrom, u nedopuštenom menjanju novca, davanju posrebnog gvožđa za srebro, neplaćanja carine itd. Ivan će pored svojih grešaka iznositi i dugove koje su na sličan način počinili njegov otac i brat u želji da se sve nadoknadi iz njegovih dobara. U tome će ići tako daleko da će staviti u dužnost epitropima da pojedinačno pitaju ljude za koje on misli da su oštećeni preprodavanjem robe, pa kad to ustanove da im vrate zakinuti novac sve do pare. Ako se ipak ne pronađu takvi kupci, da se 40 perpera da sitromašnim ljudima.

Svojoj užoj porodici, naročito majci Maruši, Ivan je bio veoma privržen. Majka i žena Dekuša bile su upućene u njegove poslove. Na više mesta u testamentu on se oslanja na sećanje i savest svoje majke koja mu pomaže da se izvesni računi isplate, da se vrati očev dug cari-

³⁰ U svojoj revnosti da okaje sve grehe, neće zaboraviti da u testamentu označi i najmanje dugove i one počinjene pre 21 godinu, kad je od carine skrivao tkanine iz Verone, a onda počev od isplata sluškinjama koje su radile u kući, navješće obućare, zlatare i mnoge druge sve do monahinja sv. Mihalja Arhandela koje su mu izradile jedan jorgan, pa čak verovatno mladalački prestup, spomenuće i jednu retoriku koji je uzeo od Franje Getaldića i prodao je kanoniku Nikoli Getaldiću za 30 groša (Test. not., sv. 28, 165r).

narnici (knjiga A), da se vrati roba ili nadoknade troškovi nasljednicima Jakova Miokanovića i dr. U nadgrobnom slovu Crijević prikazuje njihovu veliku tugu i bol, kad ih teši svojim hrišćanskim tumačenjem smrti koja je, veli on, obnavljanje života, najviše dobro i najveća sreća: „Zašto onda, majko, grliš jadno telo svojeg sina, zašto prizivaš bogove i nemilosrdne zvezde? Zašto slušam žensku vrisku i kukanje? . . . Neka majka ne oplakuje sina jedinca, ni supruga muža.“ Majku i ženu je ostavio kao nasljednike cele svoje nepokretne imovine do kraja njihova života. One su prvi izvršioc i njegova testamenta³¹; tek posle njihove smrti sve imanje treba da pripadne Pavlu, sinu njegova pokojnog brata Vlaha i to pod tačno odredjenim uslovima. Prema nasledniku je bio vrlo strog. Zahtevao je da se ni on, niti ko drugi za njega, ne usudi da istražuje kako je upravljao bratskom kompanijom, drugo, da ne sprečava ni on niti ko u njegovo ime, da se izvrši ovaj testament. U protivnom, neće dobiti ništa od nasleđstva, a imanje će se podeliti na tri dela i pripasti drugim osobama, kao što je u testamentu predviđeno. Naročito je striktno zahtevao da se za godinu i po dana izvrši testament. Ako se tako ne uradi, napisao je, sva će imovina pripasti manastiru sv. Marije od Kaštela, a manastir će biti obavezan da za godinu dana obavi sve poslove oko testamenta. U slučaju da nešto od imovine preostane, to treba da se da leproznim bolesnicima sv. Lazara.

Ivan Gušetić se, kaže Crijević „naročite odlikovao svojom uzvišenom prirodnom, a u hrišćanstvu poštovanjem, verom, pobožnošću“. U testamentu prvo mesto zauzima njegovih 12 legata crkvama i pijetet prema najbližim pokojnicima u koje uključuje i sebe; to su najpre otac, brat i prvorodjeni sin njegova brata. Za njih će, po testamentu, žena ili majka do kraja života davati novac gvardijanu Franjevačkog manastira da se svake subote održavaju male mise, a jednom godišnje velika misa. U crkvi sv. Marije na Pelješcu za svakog od njih gorele su četiri sveće svaka od jednog perpera, a u svim pomenutim crkvama i manastirima spominjala se njihova imena.

Druga strana ove velike ličnosti mnogo više zanima pesnika i govornika Iliju Crijevića. On će vrlo reljefno prikazati Ivana Gušetića u javnom životu i istaći njegov literarni talenat. „Bio je“, govori Crijević, „rasta više visoka nego srednjeg, dopadljive spoljašnosti, otmena nastupa, držanja punog ljupkosti i prijatnosti, uvek dostojanstven, obučen u raskošno odelo“.³² Uživao je veliki ugled. Suve činjenice o njegovim zvanjima koja je u Republici obavljao, oživeće njegov prijatelj i hvalilac. Sa dvadeset i dve godine (1473) Veliko vijeće

³¹ U testamentu Ivan Gušetić ostavlja svojoj ženi kao udovičko uživanje svu nekretninu za njena života, prema dubrovačkim zakonima. Ali ako hoće da se uda, može da uzme svoj miraz od 1600 perpera i 67 dukata koje mu je dao tast za njeno odelo. Uz to on joj ostavlja „per amor“ još 200 perpera.

³² Ivan Gušetić je u testamentu izrazio želju da se prodaju njegova odela, njegov deo srebrnine i njegove grčke i latinske knjige. Novac od prodaje odela treba da se upotrebi za kupovinu nekretnina. Odela su zaista bila raskošna: „tri haljine od skerleta sa pelerinom, četiri ljubičasta ogrtača, jedan crn, sve sasvim novo. Jedno ružičasto, jedno ljubičasto odelo koja se nose ispod ogrtača, zatim jedan crn ogrtač od crne damastne svile i mnogo još njih, koliko ih ima u kući“.

ga je već biralo u svoje kolegije. Imao je trinaest različitih funkcija, počev od onih koje obično obavljaju mladi plemići pa do najodgovornijih dužnosti³³. Crijević će nam reći kako je ta ličnost koju je Republika proglasila najsavršenijom, vodila brigu o njenim građanima: „Bio je knez pravičan“, počeo Crijević da nabraja, „sudija nepodmitljiv, konzul čestit i senator odličan“... dvaput je biran za ambasadora (člana poslanstva), prvi put je išao ugarskom kralju Vladislavu, a drugi put sicilijanskom kralju Fridrihu. „Držao je izvanredne i raskošne govore; upravo ti govori i njemu i otadžbini služe na ponos i diku“.

Oduševljen Ivanom Gučetićem, njegovim obrazovanjem i pesnički darom, Crijević će pred velikim skupom Dubrovčana sa knezom na čelu izreći ovakvu pohvalu: „On je mnogo doprineo imenu svojih predaka, njihovoj uspomeni, dostojanstvu i slavi, tako da bi oni stekli veliki ugled i da mu nisu ostavili tako slavno ime“.

Uticaj helenske kulture, veliko obrazovanje koje je stekao, jer je I. Gučetić svoj boravak na Levantu umeo dvostruko da iskoristi, Crijević će saopštiti biranim pesničkim rečima: „Prvi je u otadžbinu doneo antičke Venere i poznati Isokratov mirotekion. U porodicu je uveo bogatstvo govorništva³⁴ na grčkom i latinskom jeziku“. Kakvo je bilo to „bogatstvo“ govorništva pokazuje tek jedan deo knjiga³⁵ koji Gučetić nabraja u testamentu i želi da se vrate njihovu vlasniku. Na žalost, Gučetić ne navodi naslove knjiga iz svoje biblioteke koje određuje za prodaju. Pošto nema direktnog naslednika, a sinovac Pavle, budući naslednik, verovatno nema interesovanja za knjigu, testator određuje da se novac od prodatih knjiga upotrebi za izvršavanje onih tačaka testamenta ako se ne budu mogle pokriti polovinom njegove pokretne imovine. Može se pretpostaviti kako je velika i koliko bogata bila njegova biblioteka! To možemo prosuditi po kvalitetu i značaju knjiga s onog spiska pozajmljenih knjiga; to su mahom bile knjige prepisivane rukom na najboljoj hartiji (bombasina), a pre svega to su bila dela najboljih rimskih i helenskih klasika. Sretamo se s istoričarem Livijem, s pesnicima Horacijem, Terencijem, Ovidijem, Juvenalom, sa kritičarom Donatom, sa univerzalnim Ciceronom (dve štampane knjige pisama *Ad familiares*) sa Platonovom *Državom*, Aristotelovom *Etikom* i dr.

U to doba je Dubrovnik već civilizovan i kulturni grad. Trgovina mu je, naime, obezbedila solidnu osnovu za bolji i lakši život, beležeći

³³ Specchio S. XV, f. 388. Po podacima koji se ovde nalaze, bio je knez 1501, sudija 1490 i 1841, konzul 1499, senator 1498. godine. Kao ambasador išao je ugarskom kralju 1492, a sicilijanskom kralju 1497. godine. Vidi i Jovan Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, knj. I, sv. 2, Beograd 1934, str. 774 i 818.

³⁴ Pod pojmom govorništvo Crijević, kao i na drugim mestima u svojem delu, podrazumeva retoriku kao sveopštu nauku. To će potvrditi u epigramu kojim završava svoju posmrtnu besedu, koja, uostalom, mnogo podseća na Horacijeve stihove (I,30) i u kojoj stoji stih: „Prvi sam u otadžbinu, iako već stariji, antičku nauku doneo (Or. fun. f. 129v).

³⁵ Test, not. sv. 28, f. 62r.

vrhunski domet u svojem napretku. Dom Ivana Gučetića odgovara ugledu koji je sam uživao, bio je među prvima u gradu. Udoban i otmen život u njemu može se rekonstruisati i po nekim samo uzgred naznačenim činjenicama u pomenutom testamentu. U gradu je imao veliku kuću (mia casa grande), u njoj svoju radnu sobu (studio mio), a kakva je tek raskošna odela nasio! Svoju sobu imala je i njegova žena Dekuša (camera mie done); u kući su poslovale mnoge sluškinje koje je nadgledala njegova majka. U ovakvo viđenje stvari sasvim nas uverava natpis pronađen u parku Ivana Gučetića u Trstenom koji se nekada nalazio na kući. Natpis je sastavljen na latinskom jeziku, u elegijskom distihu:

Domus Jo. Got.

Vicinis laudor sed aquis et sospite celo
plus placeo et cultu splendidior heri.

Haec sunt tibi hominum vestigia certa viator,
ars ubi naturam perficit apta rerum.

M. C. II.

Stihovi govore o istančanom ukusu, učenosti i ljubavi pema umetnosti njihova gospodara. Kuću je, sudeći po godini na natpisu, sagradio iste godine kad je i umro od kamena u bešici, kako nas obaveštava Crijević.

U istom parku vide se ostaci česme načinjene u gotskom stilu sa lavljim glavama, za koju C. Fisković kaže da je slična onoj u franjevačkom dvorištu³⁶.

Kao pesnik pesniku, Crijević će jedan deo pohvale prijatelju Gučetiću iskazati u stihovima. Svoj mudri i skladni govor ukrasiće sa dve kraće pesme i sa dva epigrama. U prvom epigramu porediće Gučetića sa pesnikom Enijem, jer i on kao čuveni Rimljanin znao tri jezika:

„Ti želiš da si Romul ne manje nego Kekropov sin

... i još na ilirskom tolike pesme nektarom sladiš.

Trostruka sa tvojih usta odiše pesma“.

Iz besede sa dve strane saznajemo o delima pesnika Gučetića. Crijević najpre spominje da je on napisao manje prozno delo pod imenom *Delfin* i više knjižica pesama raznovrsnog metra i sadržine; zatim to isto nalazimo u pismu Andjela Policijana. Zadivljen je, veli A. Policijano, Gučetićevim ljupkim i tananim stihovima, njegovim duhovitim šalama i oštronnim dosetkama. Uverava ga u svoje poštovanje i ljubav i odaje priznanje što je svojim pesmama, koje se mogu izjednačiti s tvorevinama starih majstora, zadužio njihovo stoleće, čak je i njega samog, posvetivši mu svoje pesme, načinio besmrtnim. „Tvoje su knjižice pesama“, zaključuje Policijano, „tako savršene,

³⁶ Cvito Fisković, *Naši graditelji i kipari XV—XVI stoleća u Dubrovniku*, Zagreb 1947, str. 75. O tome je pisao, isto tako, mnogo ranije i ovaj natpis objavio Vid Vuletić Vukasović, *Latinski natpisi na Trstenomu (Cannosa) kod Dubrovnika*. Slovinac, Dubrovnik, IV, 1881, str. 487.

da ih ni sama zavist ne bi mogla pokuditi, i da će tako ljupke i lepe pobediti sve nedaće vremena“³⁷.

Ivan Gučetić je pred smrt spalio tri knjige ljubavnih pesama „obuzet žarkom božanskom ljubavlju“ u želji da ne ostane traga od njegove ljudske ljubavi. Crijević ne kazuje da je spaljen i spis *Delfin*, ali mu se dosada nije ušlo u trag. Za njegovu sadržinu opet dugujemo Crijeviću. On je, naime, prepričava u pesmi koju posvećuje prijatelju i sabratu u poeziji *Ad Joannem Gotium*³⁸.

U ovakvoj pohvali na odru svojem prijatelju koja obuhvata njegov svestrani uspeh u životu, a time i doprinos slavi roda Gučetića, Crijević nije mogao da mimoide njegovu otadžbinu. Ali će ovde naš poeta laureatus pokazati još jedan vid svojeg dualizma. Izići će, naime, na videlo njegovo „tobožnje“ nacionalno osećanje romanstva i osećanje Ilira zadivljenog prostranstvom i veličinom Ilirije, jer će se osetiti da Ilirija nije samo otadžbina Ivana Gučetića već i otadžbina Ilije Crijevića. S velikim patosom će on izneti da je Dubrovnik prestonica Ilirije, najprostranije oblasti na svetu, jer se ilirskim carstvom ponosi „quicumque Moscum interjacet, ultimam Tethymque Germanam et mare Ponticum et Dalmatarum australe litus“³⁹. Na isti način je on prihvatio i priznao poetsku plodnost i veličinu I. Gučetića; znalca tri jezika i sam je Crijević govorio naški („nostra tempestate Scytica lingua utimur“), jer je Dubrovnik u to doba već bio poslovenjen. Učini nam se namah, da se nije to on maločas, i da se neće nešto kasnije hvaliti da njegov latinski „nullis scatet illyrismis“, i da prezire narodni jezik „stribiligo illurica“, i da za propast starog dubrovačkog latinskog jezika krivi „immanem Scytam“.

³⁷ Batistu Gvarinu Ivan Gučetić je, isto tako, bio poslao jednu knjižicu svojih pesama. Nestrljiv da čuje mišljenje o njima moli pismom iz Dubrovnika od 24. XII 1479. Tabeldea Tebaldi, kancelara vojvode Erkole I d'Este, brata pesnika Tebaldea, da mu javi kakav je utisak imao Batista Gvarino, sin Gvarina Veronezea: „Testat ut me tuo praeceptor i iterum atque iterum commendes: ad quem mitto libellum carminum meorum: de quibus quicquid sentit ad me scribas obsecror“. Giulio Bertoni, *Relazioni letterarie fra umanisti a Ferrara e a Ragusa*, Rešetarov zbornik, 1931, str. 227.

³⁸ Ovu i još druge dve Crijevićeve pesme (*Selecta illustrium Ragusinorum poemata*) izdao je Urban Apendini (1811) pored svojih pesama: *Urbani Apendini clem. reg. scholarum piarum et in lyceo Ragusino philosophiae et matheseos professoris Carmina*. O toj Apendinijevoj zbirci piše I. Kasumović, Rad JAZU, knj. 172, Zagreb 1908, str. 46—116.

³⁹ Ovo njegovo shvatanje bi se moglo uzeti kao nagoveštaj „dubrovačkog panslavizma“ iz druge polovine XVI veka (Mavro Orbini, *Il regno degli Slavi*). Nešto bi mogli kazivati i zapisi Crijevićeva učitelja Pomponija Leta koji je 1472. proveo u Rusiji. Bio je, naime, u sviti koja je otpratila u Moskvu Sofiju Paleologovu, verenicu velikog vojvode Ivana III. O tome je Crijević svakako znao. — H. Barić, *Dubrovački humanizam*, Beograd 1941, str. 9. Zanimljivo je kako ovo isto mišljenje, tri veka kasnije, nalazi mesta u pokretanju Letopisa, slovenskog lista za proučavanje i međusobno upoznavanje i zbližavanje svih Slovena. Magaraševićev program obuhvata skoro isto teritoriju koju spominje i Crijević:

„Sve što se god Slovenskog naroda ot Adrijatskog do Ledenog, i ot Baltiskog do Crnog Mora voobšće, a osobito što se nas Srbalja tiče...“ — Letopis I, 1825, V.

U analima je (*adductus in annalibus nostris*) Crijević pronašao tragove da su Dubrovnik (*vera Romuli colonia*) osnovala „izbeglice iz Epidaura koji su razorili Vandali“. Ali je on znao isto tako, iz istih anala, da su Gučetići starinom bili Pekurarevići, pa ipak hoće da navrne njihovo stablo na Gote i na Rimljane. Nešto kasnije će reći da su nadimak koji se na varvarskom zove Goc dobili po izvesnoj spravi kojom je neki od njihovih predaka otklonio kvar na lađi, nalazeći se u Aleksandriji (*Or. fun. 126^r*). Ovo formiranje reči on objašnjava po sličnosti, tradicionalno, nenaučno, kao što su tada radili i drugi pisci i Ciceron, njihov uzor ranije (*aqua* = *a qua* juvamus; *canis* *a non canendo*; *lucus* *a non lucendo*). Tako će Crijević tumačiti Goti i Goc, pa će se sam zaplesti u mreže svoje nesigurnosui i ostaviti problem nerešen: „*Utcunque est ... — Bilo kako mu drago. . .*“

Sa Ivanom Gučetićem je Crijević drugovao, što se saznaje i izvan pomenute pesme i besede o njemu. Ima među njegovim erotskim pesama još jedna vrlo lepa, nadahnuta ljubavna pesna u kojoj prijatelju Janu (*Janus*) govori o svojoj ljubavi⁴⁰. Mnogi elementi kazuju da je Janus naš Ivan Gučetić. Izdvojićemo najvažnije. Pesnik u prvom delu pesme strahuje da mu Flavija neće uzvratiti ljubav i više voli smrt nego takva životna iskušenja. Ali, ako mu njegova gospodarica da odgovor blagošću svojeg lica, neće biti veće sreće ni radosti na zemlji. Tu će prijatelja u dva maha osloviti imenom Jan, baš kao što to čini u pesmi, u Ivanovoj pogrebnoj besedi (124^r):

„*Candidus insuetum miratur limen Olympi
Sub pedibusque videt nimbos et sydera Janus*“

U ovoj pesmi će dalje nekim pitanjima potsetiti na bogatstvo i trgovinu svojeg prijatelja:

„*Nam mihi quid prosit pretiosa massa metalli,
Aut quae Milesi lana colore rubet. . .*“

U drugom delu pesme Crijević se intimno i prisno obraćal Janu, priznaje mu da je sa svojim ljubavima imao manje tuge i nevoje, jer

„*Tu vero antiquum decus integrare laboras,
Dogmaticasque artes Socraticumque sophos,
Et vitia emendes hominum quo, Jane, laboras
Saecula mirentur posteriora tuos.*

.....

..... Tu *Jane*, laboras

Venari ingenio nomina magna tuo

Et modo Democritos rigidusque Platonas.

U navedenim stihovima ima mnogo podataka koje smo upoznali iz Crijevićeve pogrebne besede i iz testamenta samog Ivana Gučetića. Stihovi nas potsećaju na nauku, filozofiju i poeziju kojom se Ivan Gučetić bavio. Aluzija je očita i tamo gde se govori o skupocenim tkaninama, jer je njima I. Gučetić trgovao i na Istoku i na Zapadu. Crijević u ovoj pesmi, kao i u posmrtnoj besedi, ističe njegov rad na obnavljanju filo-

⁴⁰ O. c., N. Sola, pars IV, f. 85 (p. 103).

zofije, širenju etičkih ideja i ispravljanju ljudskih mana⁴¹. Raduje se što će se njegovim delima diviti potomstvo, dok sam više voli da ga Flavija u liku sudije nagradi, nego „Delphica laudes templi movere meas“

Obe su pesme sadržinom vezane za Ivana Gučetića kakvog smo ga upoznali iz Crijevićeve posmrtno besede. Dok prva pesma nema veliku umetničku vrednost, jer iznosi sadržaj tuđeg stvaranja, prepričava delo *Delfin*, ali je veoma značajna za našu kulturnu istoriju, druga je vredna i kao umetnička tvorevina i kao dokumenat o samoj njegovoj ličnosti. Obe pesme, a najviše beseda, govore o karakteru ne samo onoga o kojem se piše, već i o osobinama onoga koji piše. Ivan Gučetić je trezven, realan, sposoban, bogat, veoma podložan patrijarhalnoj dubrovačkoj sredini. Spalio je svoje pesme pred smrt, hrišćanski se pripremio da usne u Gospodu. Naš poeta ima više lica: uvek nezadovoljan, uvek nešto traži, stalno se tuži: s druge strane je ponosan na svoj lovorov venac, teži za slavom i priznanjima. Svoje ljubavne pesme (na sreću) nije spalio, naprotiv, pripremao ih je za štampanje. Nije nikakvo čudo što je pred moćnicima moljakao, puzio i laskao im. U tom smislu je u njemu živio duh italijanskih humanista s kojima se susretao u Akademiji Pomponija Leta.

Svojim prijatelju se lepo odužio. O njemu je imao mnogo da kaže; na više mesta izbija lična tuga i žalost za čovekom s kojim je delio tolike svoje emocije. Hvaleći njega na najbolji način, hvalio je sebe. Mada u govoru ima mnogo epidiktičnosti i bezbroj epiteta, i mada se mora gledati kroz onaj neminovni istorijski, hrišćanski okvir, otklonili smo ipak jedan veo zaborava, pronašli smo mnoga zlatna zrnca i saznali mnogo o ličnosti Ivana Gučetića, velikog Dubrovčanina. Crijević je u ovom govoru jednoj od najboljih svojih pogrebnih beseda, razvijao misao s prirođenom lakoćom u pisanju, sa mnogo patetike, sa mnogo retoričnosti. Često je jednu misao ponavljao, kazivao je drugim rečima, koristio poznate fraze i birao sve lepše i neobičnije reči, zaljubljen u lepotu izraza. Po jeziku, po originalnom i spontanom, mada ponešto neujednačenom stilu, nema među našim latinistima uverenijeg i istinskijeg humanista od Crijevića. Takav je on i u svojem iskrenom zanosu i oduševljenju za antičku starinu. U Dubrovniku je bio arbitar književne latinske elegancije. Kidao se i rastrzao nalazeći se stalno na međi paganstva i hrišćanstva, no većih psiholoških kriza u njega ipak nije bilo. Obuzimala ga je želja da uzleti i pobegne iz malograđanske dubrovačke sredine, a kad se to nije ostvarilo, pored prijatelja, u snošljivoj situaciji, proživio je svoj vek u školi i crkvi.

⁴¹ N. Sola (o. c. pars IV, f. 85) p. 103 (in notis) ne poznaje naše prilike, pa nagadja koji ni mogao bit taj Janus, možda Lacsaris? ili brat nekog Mede (Ursi), i učvršćuje nas u ovoj pretpostavci, jer mi pouzdano znamo da njegova tvrdjenja nisu tačna.

[AELIUS LAMPRIDIUS CERVINUS POETA LAUREATUS ET CANONICUS
ORATIO FUNEBRIS IN JOANNEM GOTIUM]*

Idem Aelius in Joannem Gotium

- Consideranti mihi duplicem hominis naturam: alteram corporis,
119 v alteram animi, Malum et bonum Pythagorae, lis et amicitia Empedoclis,
discors ex anthesis concordia Crispyi, natura ex bello genita Heracliti
nec mendax nimium, nec omnino falsa, nec penitus absurda videri solet.
5 Sive enim mentem animumque recta cogitatione, sive corpus oculis metimur
mutuas factiones: domesticas seditiones, immortalia invicem odia, intestinas
simultates, iurgia, rixas et bella plusquam civilia, plusquam fraterna et dome-
10 stica in nobis ipsis intuemur. Quid enim nobis non invicem pugnat atque digla-
diatur? Primum ipsa elementorum copulatio; semis quaterni quasi temporaria
pace per indutias, quadam naturae confederatione mutuo ac pari nexu promi-
scua teneatur, semper dissidii causas et divortii et foederis abruptendi et
corporis dissolvendi occasionem quaerit. Sive enim frigida calidis, sive humida
15 siccis praevalent iusta illa proportionem ac symetria qua nos ad libellam et
amusim ratio naturae formavit, dissidenti atque confusa, nostrum etiam
corpus confundi, dissidere, labefactari, fatiscere ac penitus corrumpi necesse
est. Ut enim cum nostra principia in amicitiam recipiuntur, nascimur, vege-
20 tamur, sentimus, sic quondam intestino recrudescente dissidio, morimur,
decrescimus et omnes corporeos sensus amittimus, quod Christi veritatem
docentis ille versiculis: „omne innuit regnum in se divisum desolabitur“.
120 r Quousque enim vitalis calor omnes sensus aequa lance concorditer
25 pascit, et temperat, pacem sequestrat, pugnam suspendit, sibi quodam modo
parcit, mutuo inter se dissimillarum rerum conciliatu sustentamur. Aliud
multo maius exoritur bellum, siquidem hic consensus omni dissensu gravior;
quadam intestina conspiratione mentemque animumque divini oris inspira-
30 culum et sui auctoris imaginem, et vica ium et legatum quem terreno huic
domicilio praefecit, et rationis et orationis potentem. Ita plaerumque obaudit,
ita deformat, ita penitus conculcat, detorquet, depravat, ut ab illa sua divini-
tatis immortalis regula forma in brutorum speciem et belluinam deformitatem
35 degenerare videatur. Illa enim vegetandi ac sentiendi vis ac duplex corporis
anima quarum alterutra plantis, utraque vero brutis animalibus communicamus.
Quoties subiugata animi ratione quae nobis insita est a natura preposteris
legibus in nobis dominatur. Inops sui fit ratio, mens et animus obrutescit,
40 seminarium omnium virtutum conculcatur; nulla bona fruges nascitur, aut
adolescunt sed infelix lolium et steriles dominantur havenae; venena affluunt,

* U prepisivanju ovog posmrtnog govora, tekst smo zadržali kako je pisan
s početka XVI veka, u specifičnosti toga vremena. Interpunkciju smo izmijenili prema
savremenoj upotrebi i sredili pisanje majuskula i minuskula. Kod očitih grešaka u
pisanju, ispravili smo reč u tekstu i to označili ispod teksta. Samo na jednom mestu
je naznačena konjektura.

33 emend. ex detorque;

salutaris cibus desideratur. Quod enim maius venenum est quam vitia quibus altera deterioris notae anima pascitur? Quis salubrior cibus quam virtutes, quorum educatu alia longe natura ad opificis sui exemplar conformatur?

- 120 v Sed cum duplicis animae mentio facta sit (illam enim tertiam insensibilem amitto) utriusque vires, robur, ingenium et quasi quosdam satellites pugnatissimos ac semper in acie stantes caeca et latentia bella tacitosque conflictus paucis eliciamus atque singula monstra caeteris virtutibus oppugnandis distributa, tanquam e cuniculis suis eruamus. Primum ipsa malicia versipellis ab arce sua regiam animi melioris rationem atque sapientiam deturbare conatur. Quam fraudes, doli, versutiae, vaframenta, ac calumniae et syllogismi inexorabiles et mille cavillamenta et captiunculae sequuntur invitabiles; extrinsecus credulitas, suspicio et caeca et temeraria animi oppugnat inscitia. Quae vitia, ne dicam turpissima monstra, mille erroribus affatim crassantur in hominum vita. Ac nova et recentia virtutis rudimenta atque nascentis disciplinae tyrocinia suis vetustissimis artibus plerumque suffocant atque detorqueunt. Quis nescit iram, temeritatem, audaciam, dolorem, metum, patientiam atque fortitudinem ac totum animi robur oppugnare? Quis voluptates illicitas fucos, calamistrata lenocinia, fallax ac dulce venenum, ac pestiferos amplexus quibus sanctissima temperies strangulatur, ignorat? Quem fugit avaritiem, inexplebile monstrum uncis atque piccatis manibus, fugacissimis pedibus, immani atque improbo rictu, praeda rapinisque inhiantem ieiuino atque semper famelicoso ventre; iustitiae, recto bonoque, religioni, pietati atque innocentiae suis perniciosissimis satellitibus insidiari. Quo fit ut recte dictum sit: vitam militiam esse et carnem adversus spiritum, spiritum adversus carnem pugnare. Quod sane pertinax bellum non natura ipsa nobis indixit, ut plerique arbitrantur curis acuens mortalia corda, sed ille tabificus serpens livore atque invidia percitus et quodam commune meditatus exitum. Hoc malum dentibus suis virulentissimis infusum visceribus nostris inseruit, ac sceleris sui mortale contagium in longam nepotum seriem et omnes posteros per unius labem transmisit. Hinc nos nobiscum committimur; hoc capite, hoc fonte, hoc saemine omnia mortalibus mala exorta sunt: lis, discordia, bellum, luctus, dolor, metus, egestas, fames, morbus, labor, senectus, ac denique mors ipsa corporis atque animae. Licet dissimillima et furiae pestilentes his principis emerere, licet enim in veteri Testamento per os prophetae memoriae proditum sit: „Ergo deus creans mala, tamen illa non utique mala, sed potius malorum compensationem et paenam nostri sapientes interpretantur“. Hinc illud per os iustitiae accepimus: „Qua mensura metiemini, eadem remittetur vobis“: cui versiculus ille: „Quadrat quatrutina, trutinas trutina trutinaberis“. Ipse non igitur scelera deus, sed scelerum paenas creat. Scelera ad primos defectores, paena ad deum refertur. Atque ideo non semper mala est: malos puniendos calamitosos exercendo efficit meliores. Omnia enim bonis operantur in bonum, mors itaque bonis bona, malis mala. Boni enim per assem et libram preciosissimos sanguinis Christi in filios et familiam Dei adoptantur. Mali vero non Deo, sed illi veteri contagioni cohaerentes, sive nullo baptismatis lavacro, nec sanguine, nec flamine expiati, sive denuo veteri labe reintegrata sorditati suis vitis semper obnoxii ac penis mancipantur. Sed quom paenituit scelerum veniamque praecamur supplicibus lacrymis et detestata piemus flagitia, exultat re divino foedere coelum, faelicesque animae pacato numine gaudent.

- 105 Sicubi purgavit prima vice cuncta parentis
Crimina rursus Adam melior: miserosque nepotes
Addictos poenis domitaque saecula in uno
Conciliavit Adam. Quae mundo gaudia! Rursus
Pace instaurata et reduci rerumque recaepto
Foedere? Quod proprio percussit sanguine Christus,
Qui genus humanum meliori fonte renatum.

45 emend. ex exemplarum; 54 emend. ex inexterabiles.

75 emend. ex dententibus; 79 emend. ex saemine; 88 emend. ex mentiemini; 106 emend. ex Ada.

- 100 In totidem natos summi Rectoris adoptat
Inque cohaeredes fratresque admittere gaudet
Consortesque pios; seque et sua regna per omnes
Partitur iustos. Sed munera muneris Auctor,
122 r Quo delargitur magis omnia possidet unus.
115 Utque triplex numen censetur, et una potestas
Atque eadem virtus. Sic res diversa, per illum
Una sumus pariterque omnes pendemus ab illo
Coniunctique sumus. Nec dissociabile corpus
Cuius certa salus, verum caput, integra Christus
120 Unio, pax, amor et stabilis concordia rerum.

- Christus igitur vita est nostra. Christus pestiferi serpentis praesens
medicina atque salutare antidotum. Ille nos in primo parente mortifero tactu
pollutos atque degenerantes, purissimo sanguine ab omni labe detersos et suo
125 Jordane renatos et in pristinam dignitatem restitutos, ad illa inveterata et
quasi haereditaria vitia debellanda tot virtutibus armavit nobisque dedit
liberam optionem: an se ducem atque imperatorem, an suum desertorem
sequi malimus. Quod si cum illo inclitamus, semel illius militiae per initia
130 baptismatis auctorati, atque sacramento addicti, devictis hostibus iugo servi-
tutis a cervicibus nostris excusso. Pristinae libertatis post liminio revertimur.
Sin hostis vexilla rursus recidiva fraude decepti sequimur pertinacissimi
transfugae victi ac captivi per turpissimam deditionem ultimae servituti, ac
135 demum perpetuae morti mancipamur.

- 122 v Sed in hoc loco quaerendum video, quod paucis absolvam. Cur non
eadem nobis per Christum restitute sunt, quae nobis in primo parente suis
illecebris fallacissimus hostis ademit? Quod si recensemus quid amissum,
140 quid resarcitum sit, multo pluris accepta quam nobis erepta inveniemus.
Primum sapientiam ipsam nobis per Christum restitutam esse, qui patris est
sapientia, dum modo illius sana disciplina uti velimus, nemo Christianus
ambigit. Neque enim soritas Chrysippi coacervales, neque Eubolidis croco-
145 dilitas inexplicitas, aut flexuosa cornua et syllogismos Aristotelis docemur,
humanam sapientiam quae apud Deum stultitia est. Sed Deum amare ex tota
anima, ex toto corde, ex tota mente; vitia longo habitu virtutis non modo
reprimere aut vincere, sed etiam ignorare ac penitus oblivisci. Atque cum illo,
150 quem amamus virtutum atque innocentiae quodam mutuo nexu coniungi,
copulari et penitus res una fieri. Sic nobis immortalitas, sic sapientia, sic illa
pristina multo cum foenore resarcitur innocentia: quod vero duo elementa,
corpus atque anima simul compacta atque coagmentata per mortem dissoluta
155 atque retexta dissociantur, non e iactura sed lucri loco ad numerandum.

- Venient enim cito saecula, venient inquam, cum corpora nostra non
pigra, non crassa aut foeculenta, non ultra resolubilia aut moribunda, sed
123 r lucida, perspicua, immortalia, quae nunc inseparabiles, non mors (ut plac-
160 risque videtur), sed consanguineus Laethi sopor occupavit. Meliori calore et
sanguine et quodam caelesti vigore animata expergiscentur, nec nostri corporis
tantillum licebit periisse, licet a feris devoremur, ferro frustillatim in pussillus
165 partes disecti et in Epicuraeos athomos redigamur, molis contritiendis putre-
facti, ignibus concremati, quasi tenuis pulvisculus rapacissimis per inane
ventis dissipemur, redintegrabimur tamen in pristinam faciem et in totum
corpus. Neque ulla pars nostri, aut capillus aut pilus desiderabitur ac totum
170 opificis opificium et munus ex eodem pulvere hisdem membris, nervis, ossibus
et eodem sanguine undecumque compactum et in pristina reformatum multo
meliore conditione revocabitur. Aridae favillae, tenues cinisculi, exiles re-
liquiae ubicumque et qualitercumque superstites eritis, isdem venis rursus
175 resumptis in ossa et medullas et nervos et cutem et capillum et unguem et in
eandem corporis figuram, vitali quodam calore recreari, atque recalescere
gaudebitis. Tunc eritis omni flore venustiores, si modo scelerum maculae
vobis non inotescant; et omnia enim viscera nostra ad coelum reportabuntur,

180 nisi nos terrena vitia suo pondere deorsum traxerint, tunc omnia clausa.
 123 v Quasi reclusa solida, quasi vacua trannabimus, tunc felices, tunc beatissimi
 erimus, tunc integri et corpore et anima laetabimur; tunc illa divina immor-
 talitas, quam nobis profanus serpens abstulit, multo cumulatorum resarcietur.
 185 Quo tamen beatiores sumus per tot erumnas et labores et luctus et pericula
 et calamitates et varios humanarum rerum casus, per mille dolores et mortis
 cruciamina illuc tendimus. Ardua via est et laboriosa ad coelum; nec nisi
 iustis patet. Latissima ad inferos: noctes atque dies patet. atra ianua Ditis.
 190 Sed revocare gradus, superasque evadere ad auras, hic labor, hos opus est.
 Pauci quos aequus amavit Juppiter autem ardens evexit ad aethera virtus
 diis geniti potuere. Christiani vero qui neque ex sanguinibus, neque ex volun-
 195 tate viri, sed ex Deo nati sunt. Omnium virtutum alas mutuati non in praecipit,
 sed in coelum bonis familiare feruntur, neque vincuntur quam vincunt omnes
 humanos casus extra ictum iniuriae positi. Erumnas, calamitates, vulnera,
 200 mortes suas putant esse delicias per quas ad coelum itur. Scimus enim quod
 granum nisi mortuum fuerit, non resurget; sed illud solum manet. Et quod
 seminamus in corruptione et luctu et tristitia, revirescet in gaudio, voluptate
 124 r et laetitia. Vita igitur morti, lux nocti, miseriis faelicitas finit, semper prin-
 cipium et origo succedit.

205 Cur igitur Joannis Gotii, viri clarissimi atque integerrimi tristes atque
 luctuosi cives funus prosequimur? Quid complexa tui corpus miserabile nati,
 atque deos atque astra vocas crudelia mater? Quid superstitem fletus, quid
 210 uxorum clamorem et faemineos ululatus audio? Conticescere querelae, lamenta
 supersedete et superstitiosae naeniae. Nec unicum mater filium, nec coniunx
 maritum plangat! Suspendite lachrymas superstites! Mors haec vitae reparatio
 est, summum bonum, summa foelicitas, ut merito decantare possim:

215 Candidus insuetum miratur limen Olympi
 Sub pedibusque videt nimbos et sydera Janus.

Quod si dolemus nos magis, quam illum diligimus, ut qui nostra non
 illius incommoda atque detrimenta, illius iucundissima consuetudine atque
 220 dulci praesentia orbatu deploramus, magisque nostram utilitatem quam
 illius foelicitatem atque amicitiam respicimus. Sin vero tanquam illi aliquid
 mali acciderit: lugemus divinae clamentiae et ipsius foelicitatis; ingrati atque
 maligni interpretes sumus. Quo vero gradu itinere prioris vitae, quo ductu
 225 atque auspicio virtutum ad hoc aeternum decus pervenerit, illum laudandi,
 124 v nos consolandi, posteros erudiendi gratia paucis percenseamus; neque ab re sit
 externa commoda et corporis dotes quasi pedisequas et asseclas virtutum et qua-
 edam animi mancipia pro tempore internumerare, ut ostendamus non minus
 230 fortunam quam sapientiam de illo bene meritam. Et alteram usui, alteram orna-
 mento fuisse non mediocri. Quae duo cum saepius invicem pugnent, in illo qua-
 drasse. Et hanc comitem, ut par est, illam ducem fuisse non solum laude sed
 etiam admiratione dignum est. Quid magis contrarium quam virtus et fortuna!
 235 In illo tamen, quod rarum et infrequens bonum est, sapientia foelix fortuna
 sapiens fuit. Sed licet utraque illum continuo cursu certatim ornaverit, vir-
 tus tamen fortunam, non fortuna virtutem quodammodo praevenit, nisi generis
 et patriae fortunam, quae illius industriam praecessisse necesse fuit. Referre
 240 velimus quod illi neutrorum indecorum fuit: nam patria est caput Illuriae
 in sinu Adriatico secunda (Venetis enim semper primas partes tribuo).

Illuriam autem ab Illuro et suis posteris denominatam omnium pro-
 vinciarum amplissimam et numero gentium et diluvio quondam populorum
 245 affluentissimam esse, nemo est qui nesciat. Nam quicumque Moscum interiacet
 utlimum Tethymque Germanam et mare Ponticum et Dalmatarum australe
 125 r litus, Illuriae imperio superbit. Neque vero illa unquam procreandis illustribus
 250 viris effoeta fuit, siquidem tot tot imperatores, tot reges, tot excellentes in
 omni doctrina et sanctitate viros, et quorum memoria numquam interitura est

200 emend. ex illum; 203 emend. ex fini.

247 emend. ex quicumque; emend. ex interiacet;

248 emend. ex more. 256 emend. ex Zamolsidem

- genuit. Quis Claudium, quis Diocletianum, quis Aurelianum, Maximum
improbum, Constantinum, et ex Triballis Justinum, Romanos duces et
imperatores maximos, Illur-
255 riciano sanguine procreatos non meminit? Quis Orpheum, quis Zamolxidem,
quis Anacharsim, quis sanctissimum virorum Hieronymum, ut linguarum
ita doctrinae et integritatis et omnium virtutum genere cumulatissimum, non
260 admiratur? Ut taceam Gothos nobis conterraneos, qui rerum potiti sunt, ut
pontificem maximum Romanum, Caium et Joannem. Quis sanctissimum regem
Wladislavum, cui caelitus corona delapsa est, quis illum, qui se victimam pro
re christiana devovit, nostri regis patrum, satis praedicare potest, ut innume-
rabiles omittam? Hunc nostrum regem Wladislavum cum bello tum pace
clarum, qui suis maioribus non tam nomine quam similitudine et cognatione
virtutis respondet, quis orbis imperio dignum non iudicet? Sed taceo nostri
temporis homines, ne cuius adulandi capere videar occasionem.
- 270 Hunc etiam inter illustres viros referendum. Illuria ut imperii ita
125 v ingeniorum parens genuit Joannem Gotium, urbe Dalmatarum, urbe primaria
gente a conditis Rhacusii, semper patritia et familiarium affluentissimum,
et cui maternum genus Gradiorum sthemmate, et tui splendore nominis,
275 excellentissime Rector, gloriatur. Nec tamen similitudine nominis deceptus
tam a Gothis illum quam a Romanis oriundum existimo, licet imperii Romani
permutatione et rerum ceu quodam diluvio aut conflagatione et ultima strage,
et communi confusione humani generis secuta; cuiusque gentis originem
280 singulatim indagari non tam necessarium quam difficile sit. Hoc tamen est
nostris annalibus et vetustatis memoria eruiamus, Epidaurum a Vandalis eversa,
huc illos cives migrasse. Mox etiam Romanos ad Illuriam recuperandam
bellum regem secutos. Mortuo rege ibidem consedis et nostram civitatem
285 tamquam colonos suos olim in Epidaurum missos, casu et fortuna auxisse.
Quare huius familiae princeps surculus, ut caeteri plures omnes fere patri-
tiorum huic provinciae insertus, uti ego existimo Romano germine sobolescit.
- 290 Neque vero Gothium nomen huic rei minis refragatur. Noc enim illis
cognomen a quadam machina, quae barbara lingua Goc dicitur; quo instru-
126 r mento primus quidam ex ea progenie, cum esset Alexandriae, malum navis
erexit, fuit impositum. Deinde ab eo ingenioso inventu omnes caeteri congen-
295 tiles coepti vocitari. Quo fit ut illud vetus et antiquum nomen Pecuariorum
(ita enim nuncupabantur) penitus exoleverit. Quare novum ac recens hoc
nomen et a virtute indutum, illos Gothos esse non arguit.
- Ut cumque est, haec familia multos insignes viros habuit, ut veterem
300 illum Marinum, Pannoniae mortuum, qui omnes posteros et nepotes suos
divitiis, suo labore et industria, partes locupletavit; ut Bartholomeum Gotium,
nostra tempestate et consilio et auctoritate in republica virorum primarium,
et multos alios quorum memoria ad nos pervenit ut Georgium, Marini patrem
305 et ipsum Marinum, quem memini me puerorum videre et eloquentem habitum
in sententiis dicendis in senatu et sapientem. Quod dicam de Aloiso equite,
mei patris avunculo, quid de posteris illius, quos omnes libens praetereo, ne
310 aliquid gratiae et affinitatis et amicitiae dare video!
- Venio ad domesticas laudes et proximas, quae verae sunt laudes. Nam
recte tragicus poeta: „Qui genus jactat suum, aliena laudat“, quamvis plerique
contendant suis primordiis et rerum causis vim certam seminum insitam a
315 natura, quo multa seu bona seu mala sint, referri necesse sit. Quamobrem
126 v non fuit nimis alienum in hoc loco et patriae ispius defuncti et generis meminisse.
Quae, si vilia quantum vis et obscura fuissent, uno tamen hoc viro (absit in-
vidia verbo) possent nobilitari: multum enim nominis, multum memoriae,
320 multum dignitatis et gloriae maioribus suis adiecit, ut si nihil dedissent, multum
acciperent ornamentis. Omnes enim et posteros et maiores, suis honestavit
monimentis et virtutis exemplar et nobilitatis incrementum reliquit.

287 emend. ex omne.

313 emend. ex promordiis; 319 verbo iznad reči invidia;

- 25 Primus enim in patriam, quantum omnes meminisse possumus, Atticas
Veneres et illud Isocratis mirothecion. In familiam vero utranque dicendi
copiam, hoc est Graecam et Latinam advexit. Bis orator creatus: primo ad
330 Wladislavum, secundo ad Fredericum regem. Luculentissimas habuit orationes
quibus et sibi et patriae non mediocri fuit honestamento. Quare hoc illi moni-
mentum mei libelli in secundam orationem servant:

Non mage Dulichium procerum testatur Homerus
Blandaue miratos Nestoris ora Phrygas

- 335 Nec mage facundum regio Maurisia Syllam
Verbaque Romani Carneadaea patres,
Aut cyneam Aeacidæ regis mandata ferentem
Quam stupuit civem terra Latina meum
Fundentem Illurico Romanum a litore nectar

- 340 127 r Et Pandionio blandius ore melos.

Hoc proavos, Epidaure, tuos sermone fateris
Teque suum agnoscit Martia Roma genus.

- Scriptis etiam libellum, quem *Delphinum* appellavit, soluta ratione;
plures etiam libellos (ut nonnulla epigrammata) quae lusit, omittam divorso
345 genere carminum. Lepidissime concinnavit, quos Angelus Policianus vir un-
decunque doctissimus non solum laudat, sed etiam admiratur, cuius in eosdem
libellos huiusmodi extat epistola: „Ang (elus) Poli(cianus) Joan(no) Goti(o)
350 Rag(usino) S. D. Quom per hos quadragesimæ proximos dies enarrandis po-
pulo Sacris litteris essem occupatus, perlegi tamen libros carminum tuorum,
quos mihi tu pro singulari humanitate tua mutuoque inter nos amore dedi-
caveras. Ei me scilicet cum voluptate maxima, tum maiore prorsus admi-
355 ratione affecerunt. Nam quem non obsecro suavitas illa tanta, lepor elegan-
tiaque versicolorum, tot aculei sales argutiae, tanta eruditio, tanta varietas,
tantæ ubique veneres gratiaeque delectent? Quis non attonitus audiat hominem
ab Illurio, mercimoniis (ut inquit Plautus) „emundis vendundisque“ occu-
360 patum florentibus adhuc annis? Tantos in omni poetica fecisse progressus,
ut non solum cum suae aetatis hominibus, sed cum ipsa plane antiquitate
127 v conferri possit. Persequerer nimirum singula, mi Joannes, quae ego in tuis
365 poematis audacter contra veteres statura deprehenderim, ni metuam, ne aut plus
paulo indulgere amori, aut assentiuncula aliqua videar te velle demereri, sed
plane ita sentio esse hos libellos, ita ex amussim perfectos adsummum abso-
lutos, ut ne ab livore quidem iure valeant reprobare. Debet autem tibi hoc
370 nostrum quaecunque est) saeculum quod tu videlicet par veteribus in hoc
saltem laudis genere redidisti. Equidem gratias ago immortalibus utpote
quem tu tuis illustrando carminibus immortalitate donaveris, ita enim mihi
persuadeo tam lepida illa poemata, tam venusta, tam ornata et pulchra
375 omnem esse iniuriam temporum superatura“.

Sed quia linguas tres calluit tanquam Ennius poeta, propter quod tria
corda habere dicebatur, nos illum tribus coronis dignum putavimus hoc epi-
grammate:

- 380 Civis ab Hetrusca noster tellure Joannes
Abducis natum Cecropis urbe sophos,
Insuper ingenium Romanis floribus ornas,
Nec minus ac Cecropis Romulus esse cupis.
Hinc puto tota tua est Graia et Romana vetustas,
Sermone et tecum gaudet utroque loqui.

329 emend. ex Federicum.

333 emend. ex procerem.

339 emend. ex fundentem; 346 emend. ex concionnavit;

354 emend. ex silicet; 367 emend. ex amusim;

372 emend. ex immortales; 376 emend. ex tris;

385 Adde quod Illurico tot carmina nectare condis
 128' r Ter geminumque tuo spirat ab ore melos.
 Laurum igitur triplicem triplici sudore capesse
 Namque. . . vates, una corona parum est.

Omitto doctrinam, venio ad mores, quos illi magistratus probatissimum declaravit. Rector enim iustissimus, iudex integerrimus, consul aequissimus optimus senator fuit. Qualis vero privatus! Illius modestiam, sobrietatem, abstinentiam, castitatem, moderationem, parsimoniam, caritatem, innocentiam, iustitiam, rationem, prudentiam, pietatem, concordiam, liberalitatem, amicitiam, constantiam, firmitatem, magnificentiam, nunquam satis laudare possem. Corporis vero dotes minime paenitendas habuit: vires citra robur, sed obeundis litterarum studiis et diurnis nocturnisque vigiliis pares prosperam ob bonos mores valetudinem, sed in senectute vesicae calculo, quodam cognatorum peculiari atque haereditario morbo afflictam.

Staturam magis proceram quam mediocrem, vultum conspicuum, incessum venerabilem, gestus gratiae et decoris plenissimos et nunquam sine dignitate, cultus ornatissimos, vocem canoram et suavam, ut in Nestore fuisse dicitur. Atque omnia corporis commoda cum studio tum natura comparata prorsus esse iudicares honestissima. Rem vero familiarem et patrimonium
 128 v quod illi tenuiculum in iuventute contigit, adeo suo labore et industria auxit,
 410 ut multo maius ab illo relictum, quam acceptum fuerit.

Imprimis adeo superiori illi naturae ac Christianis rebus cultum, religionem, fidem, pietatem et omnes iustas praestitit caerimonias, ut nunquam ab ineunte aetate dei noctisque principium a precationibus divinis pie ac religiose non sit auspicatus; nullo die festo, sive pro festo, missae audiendae non interfuit. Nullum annum intermisit, quin piaculari scelerum confessione diligentissime per acta sanctissimae eucharistiae sacramentum salutare cum corporis tum animae nectar pie ac devote capesseret. In hac etiam extrema valetudine, quam patientissimum per multos dies toleravit et qua tandem ingravescente decessit, singula peccamina, quae in toto vitae curriculo pro communi hominum infirmitate perpetravit, optimo sacerdoti confessus ac suppress non minus lacrymis suis quam sacerdotis expiatione penitus abolevit, et ita omni sordium aspergine detera, puris ac sine labe sensibus sanctissimum panem accepit, immo Christum, immo potius ab illius immensa magnitudine receptus est in illo et per illum per omnia saecula sine fine permansurus, cui
 430 foelicitati nequid humanae mortalitatis officeret.

Libellos tres amores suos diverso carminis genere compositos con-
 129 r cremavit, quod olim Platonem, tempestate nostra Picum Mirandolam fecisse. Diversis etiam causis Vergilium in Aeneide testamento faciendum mandasse memoriae proditum est. Noster vero Joannes divinis amoribus inflammatus, humanorum nullam memoriam, nulla voluit superesse vestigia. Nostraeque, si qua est, gloriolae, ac inani et tenuculo posteritatis rumusculo, verum ac solidum decus, aeternum ac immortale permutavit monumentum.

Quare non dubium est Joannem Gotium, propter vitam integerrime actam et ultimam mortis sanctimoniam, Deo optimo conciliatum, aeternae foelicitatis gaudio perfruiturum. Quod quom ita sit, cum praeterita, si qua est, humana vita, tum praesens, quae vera et solida est gloria et foelicitas,
 445 luctus muliebres ac faemineos ululatus, lachrymas, planctus, querelas, lamenta, naenias, non solum deprecari, sed etiam respuere detestari atque etiam gravissime condemnare, videntur. Aut enim desipere, aut invidere licet, aut

388 coniectura . . . , ovde, svakako, treba dodati *tibi*, najpre zbog stihā, a i zbog smisla; 400 emend. ex vesice; 401 emend. ex afflictam; 406 emend. ex tam

431 emend. ex tris.

- 450 faelices et beatos nisi prae gaudio lugere velimus. Minime lugendos, esse
consuerim, aut si utrumque bonos viros dehonestat, has infoelices lachrymas,
hos miserabiles questus, aut insipientiam, aut invidiam iure ac merito interp-
raetari licet. Nam si de tot tantisque virtutibus praesertim de summa claementia
- 129 v 445 et summo bono recte atque sapienter opinari velimus in hoc vitae exitu
perquam optatissimo, tanquam in peractione fabulae non dolendum, sed
plaudendum existimabimus faciendumque more Thracum populorum, qui
460 puerperia luctu et lachrymis funera vero cantu et laetitia prosequabantur.
Finem facio, si tamen hoc tetrastycon superaddimus in tumulum quales-
cumque laudationis ipsius corollarium:
- Qui fuerim Romana docent et Graia nec una
Ut reor ingenii vivet imago mei.
- 465 Primus ego ad patriam senior licet Attica vexi
Ad congentiles nectar utrunque meos.
-

POSMRTNI GOVOR IVANU GUČETIĆU

- 119 r Ja mislim da je priroda čovekova dvostruka: jedna je telesna, a druga
119 v duhovna. Po Pitagori, to je zlo i dobro; po Empedoklu svadja i prijateljstvo;
po Hrisipu nesloga i, kao njena suprotnost sloga; po Heraklitu to je priroda
stvorena u borbi, obično ne izgleda ni suviše varljiva, ni potpuno lažna, ni
sasvim apsurdna. Ako pravilno razmišljamo, to je razum i duh; ako posmatramo
telo, svuda vidimo izvesna naizmenična zbivanja; domaće razdore i uzajamne
večite mržnje, potajna neprijateljstva, kavge, inate i ratove veće u nama samima,
nego što su građanski, bratski i domaći. Šta se sve u nama ne bori i ne ratuje
jedno protiv drugoga! Prvo sam spoj elemenata. Polovina od četiri kao da
se drži u prividnom i privremenom miru, u nekom uzajamnom prirodnom
skladu i podjednako uzajamnoj povezanosti, a uvek traži razloge odvajanja
i raskidanja i priliku da uništi telo. Jer ako hladno ima premoć nad toplim
ili vlažno nad suvim, u toj istoj pravilnoj proporciji ili harmoniji, u kojoj
nas je priroda stvorila po horizontalnoj i vertikalnoj meri, nužno će naše
telo da se ometa, da propada, slabi i da se sasvim uništi, ako u njoj dodje
do razdora i poremećenosti. Ako se pak naši elementi blagotvoreno vezuju,
mi se radjamo, živimo, osećamo i tako, ako nekad bukne unutrašnja nesloga
umiremo, nestajemo i gubimo sva telesna osećanja, baš kao što je neko izneo
120 r istinu Hristove nauke u stihovima: „Propašće sva vlast kad se razdeli“.

- Dok životna toplota podjednako i složno hrani i zagreva sva čula,
donosi ona mir, otklanja borbu i na neki način štedi sebe, mi se tada održa-
vamo uzajamnim smirivanjem međusobno potpuno nesličnih stvari. Tada
nastaje drugi mnogo veći rat, jer je ova sloga jača od svake nesloge: po nekoj
unutrašnjoj harmoničnosti izbija na čelo i duh i razum, nadahnuti božanski
lik i slika njegova tvorca — čovek — kojeg je, obdarena razumom i govorom
Bog postavio za namesnika i zastupnika ovog zemaljskog boravišta. I zato
se čovek tome u mnogome pokorava, ali ga i ruši, prezire, iskrivljuje, izopa-
čuje i kvari, tako da se čini kao da se od onog svojeg besmrtnog, božanskog
i pravog oblića izrodio u lik divljih zveri i rugobu životinje. Postoji, među-
tim, stalna snaga života i osećanja, a uz to dvostruka telesna duša, od kojih
jednu delimo s niljkama, a obe s nerazumnim životinjama. Ali koliko puta
u nama zagospodari razumom ukroćeno ono što nam je priroda usadila
naopakim zakonima! Razum tada biva bespomoćan, zaglupljuje se i pamet
i duh, pogazi se rasadnik svih vrlina, ne rađa se nikakav dobar plod ili iz-
raste, ali donese štetan kukolj i preovladaju neplodne stabljike; pritiče otrov,
a nedostaje zdrave hrane. A šta je veći otvov od poroka kojima se hrani druga
duša niže vrste? Koja je hrana zdravija od vrline? vaspitavanjem u njoj stvara
120 v se sasvim drukčija priroda prema uzoru na svojeg tvorca.

Kad je već spomenuta dvojaka duša (onu treću ostvaljam po strani,
jer je neostetljiva), treba da ispitamo snage jedne i druge, i njihovu čvrstinu
i sposobnost kao kakve veoma ratoborne pratiocice, koji se stalno nalaze u
prvom bojnom redu, da sa malo reči iznesemo prikrivene i tajne ratove i neme
sukabe, i da pojedina čudovišta određena za borbu protiv pouzdanih vrlina,

- izvučemo, takoreći, iz njihovih jazbina. Najpre sama podmukla zloba pokušava da sa svoje tvrđave sruši prestonicu bolje duše i uznemiri razum i mudrost. Za njom idu prevare, lukavstvo, podvale, obmane, klevete, nerazmrsivi zaključci i hiljade zadirkivanja i peckanja; spolja neizbežno napadaju lakovernost, sumnja, slepa i nepromišljena duhovna ludost. Ovi poroci, da ne kažem najgrdja čudovišta sa hiljadu zabluda, stvaraju velike teškoće u ljudskom životu. Nove i sveže začetke vrline i pokušaje stvaranja reda, ona guše i skreću s pravog puta svojim prastarim lukavstvima. Ko ne zna da gnev, nesmotrenost, drskost, bol i strah ugrožavaju strpljenje a isto tako hrabrost i svu duhovnu snagu? Ko ne zna za nedopuštene strasti, za veštinu zavodačenja, taj lažni i slatki otrov i za pogubne zagrljaje kojima se ugušuje ona sveta umerenost? Kome nije poznata lakomost, to nezasitno čudovište s rukama krivim i namazanim smolom i tako brzih nogu, sa ždreloom otvorenim za pljačku i grabež, jer je njegov stomak uvek prazan i gladan. Ko ne zna da svi oni, upravo njihovi najopasniji pratioci, postavljaju zasedu
- 121 r pravičnosti i svemu dobrom i pravom, religiji, pobožnosti i poštenju. Zbog toga je dobro rečeno da je život borba i da se meso bori protiv duha i duh protiv mesa.

- Ovaj uporni rat nije nam, naravno, objavila sama priroda kao što misli veći broj ljudi mučeći brigama srce smrtnika, već ona kužna zmija ispunjena zavišću i zlobom i smišljajući neku opštu propast. To zlo je usadila ulivši ga u naša srca svojim strašnim i otrovnim zubima i prenela smrtonosnu zarazu na dugi niz unuka i sve potomstvo zbog greha jednog čoveka. Mi otada sami sa sobom vodimo borbu; iz te glave, iz tog izvora, iz tog semena rodila su se sva zla za ljude: svađa, nesloga, rat, žalost, bol, strah, nemaština, glad, bolest, trud, starost i najzad sama smrt tela i duše. Iz tih elemenata, iako toliko različitih, pojavile se ljudi okruženi mahnitošću, iako se u Starom zavetu kroz usta proroka kaže: "da Bog, naime, stvarajući zlo nije hteo ipak da to bude zlo, kako tumače naši filosofi, već više kompenzacija i kazna za zlo". Otuda smo kroz usta pravde saznali ovo: „Kojom merom budete merili drugima, istom će se meriti i vama“; u tom smislu je i poznati stih „Merite onom merom kojom ćete ti meriti“. Sam Bog, dakle, ne stvara zločine već
- 121 v kazne za zločine. Gresi se odnose na prve prestupnike a kazna na Boga. I tako nije uvek zlo ako se rdave štetiočine kazne, jer time postaju bolje. Dobrima sve služi na dobro, pa je i smrt dobra za dobre ljude, a za rdave rdava. Dobri se kroz as i libru ubrajaju u najdragocenije sinove Hristove krvi i primaju u božju porodicu. Rdavi ne prijanaju uz boga već uz onu staru zarazu, bilo da nisu dobili očišćenje od greha ni kupanjem na krštenju, ni kroz krv (Hristovu), ni preko sveštenika, bilo da su iznova uprljani obnovljenim grehom, uvek su skloni svojim porocima, a kaznama ih se oslobađaju. Ali ako se pokajemo za grehe i ako molitvama i suzama ispaštamo za teške zločine, nebo se raduje toj vezi s božanstvom, a srećne se duše vesele, jer su smirile Boga.

- Kad je prvi put očistio sve roditeljske grehe Adam ponovo postade bolji, jadne je potomke osuđene na kazne i ukroćeni naraštaj sam zatim ujedinio. Kakva radost u svetu, kad je mir ponovo nastao i savez obnovljen. Ono što je svojom krvlju postigao sam Hrist, koji je primio iz boljeg izvora obnovljeni ljudski rod i isto toliko sinova vrhovnog upravljača, raduje se što može da primi među zajedničke naslednike i braću i pobožne drugove; on sebe i svoje carstvo deli svim pravednicima. Ali tvorac ukoliko
- 122 r štedrije deli darove, utoliko više sam sve poseduje. Iako se božanstvo smatra trostrukim, jedna je u njega moć i jedna vrlina: tako, iako postoji razlika, u njemu smo svi zajedno, i podjednako zavisimo od njega

i sjedinjeni smo s njim. Telo je neuništivo, njegov je spas siguran. Hrist je istinska glava, potpuno jedinstvo, mir, ljubav, i čvrsta sloga svega.

Hrist je, dakle, naš život. Hrist je stvarni lek i spasonosan protiv otrov kužnoj zmiји. On nas je, okaljane i izopačene u prvom smrtnom roditeljskom grehu, oprao prečistom krvlju od svakog greha i preporodio u svojem Jordanu, vratio u nekadašnje dostojanstvo i naoružao za borbu mnogim sposobnostima protiv onih ukorenjenih i, takoreći, naslednih poroka, i dao slobodnu volju da biramo: da li više volimo da se pridržavamo njega kao voda i vladara, ili onoga koji ga je napustio. Ako se borimo uza nj, odjednom smo, preko znamenja krštenja, stekli pravo u njegovoj vojsci, i odani svetoj tajni pošto smo odbacili pobeđene neprijatelje i sa sebe strgli neprijateljski jaram vraćamo se putem nekadašnje slobode. Ako li ponovo zaľudeni prevarom, opet uporno krenemo za neprijateljskim barjakom u po-

122 v slednje ropstvo, kao begunci pobeđeni i zarobljeni sramnom predajom, onda se prepušćamo trajnoj smrti.

Smatram, međutim, da na ovom mestu treba da potražim ono čime bih ukratko završio. Zašto nam kroz Hrista nije vraćeno ono što nam je u praroditeljskom grehu svojim zavodjenjem oteo onaj lukavi neprijatelj? Ali, ako porazmislimo o tome, šta je izgubljeno a šta nadoknađeno, videćemo da smo mnogo više dobili nego što nam je oteto. Prvo nam je vraćena sama mudrost kroz Hrista koji je mudrost svoga oca, a u koju niko ko je hrišćanin ne sumnja, samo ako želi da se koristi njegovim spasonosnim učenjem. Mi se ne možemo učiti na Hrisipovim soritima nagonilavanja, niti na neobjašnjivom Eubolidovom krokodilu, ili na krivim rogovima i silogizmima Aristotelovim, na ljudskoj mudrosti koja je kod Boga ludost; naprotiv, mi učimo da volimo Boga iz sve duše, iz sveg srca, svim svojim razumom; da poroke stalnom vrlinom ne samo suzbijamo ili pobeđujemo, da čak ne znamo za njih i da ih sasvim zaboravimo. Sa onim pak, kojeg volimo radi vrline i nevinnosti, valja da se spojimo i sjedinimo nekom uzajamnom vezom i postanemo potpuno jedno. Tako će nam se vratiti besmrtnost, tako mudrost, tako i ona negdašnja ponovo stečena bezazlenost i to s velikim dobitkom; a što se dva elementa, telo i duša, u isto vreme spojena i vezana, razdvajaju razjedinjena smrću i ponovo stvorena, to ne smemo ubrajati u štetu već u dobitak.

Doći će, naime, brzo vremena, kažem, doći će, kad naša tela neće

123 r biti lenja, ili debela, ili kvarna, kad neće biti više izložena raspadanju ili smrti, već sjajna, preobražena, besmrtna, ta tela koja sada zakopavate, a nije ih pogodila smrt (kao što većina misli), već San rođeni brat Smrti. Tela će se probuditi oživljenja boljom toplotom i krvlju i nekom nebeskom snagom. Neće biti moguće da propadne i najmanji deo našeg tela, i ako nas prožderu divlje zveri, ako gvozdem budemo raskomadani na najsinije delove, ako se vratimo i u Epikurove atome, ako budemo samleveni žrvnjem, istruleli u vodi, ili saženi ognjem, i ako nas kao prašinu do poslednje trunke raznesu silni vetrovi u prazan prostor, — mi ćemo se ponovo vratiti u predjašnji lik i u celo telo. Neće nedostajati nijedan deo nas, ni kosa, ni dlaka i čitavo telo i trud Tvorca povraćće se u prvobitno stanje od iste prašine, sa istim udovima, žilama, kostima i istom krvlju, bilo odakle skupljeno, obnovljeno kao ranije u mnogo boljem stanju. Sivi pepele, sitna prašina, bedni ostaci, gde god i koliko god i kako god budete osali u životu, iznova ćete se istim krvnim sudovima pripojiti uz kosti i stvorićete ponovo određenom životnom toplotom i mozak, i žile, i kožu, i kosu, i nokat i isti oblik tela, i uživaćete u toj novoj toploti. Tada ćete biti ljupkiji od svakog cveta, ako na vama ne bude više mrlje greha; naše telo će biti odneto na nebo, ako nas zemaljski poroci svo-

123 v jom težinom ne budu vukli nadole; u tom slučaju je sve zatvoreno. Inače, kao da je otvoren pravi put dušama, plovićemo kroz prazan prostor i bićemo onda srećni i potpuno blaženi: opet ćemo se tada radovati, jer ćemo biti sjedinjeni telom i dušom; tada će nam se mnogo potpunije nadoknaditi ona božanska besmrtnost koju nam je oduzela bezbožna zmiја. Utoliko smo sreć-

niji što kroz toliko bola, muke i žalosti, opasnosti i nesreće, i kroz razne ljudske neprilike, kroz hiljadu bolesti i kroz samrtna mučenja, težimo tamo. Trnovit je i mučan put u nebo, on je otvoren samo pravednima. Put u pakao je široko otvoren: i noću i danju zjapi crna kapija Divota. Ali vratiti se otuda i izići na gornji svet, to je tek muka, to je tek napor. Mali je broj onih koje je voleo pravedni Jupiter i samo je savršenstvo božje sinove iznelo na nebo. A hrišćani koji nisu stvoreni ni iz krvi, ni po volji čoveka, već rođeni od Boga, pozajmili su krila od svih vrlina i ona ih ne nose u ponor, već na nebo koje je blisko dobrima; oni ne bivaju pobedeni, naprotiv, oni pobeđuju sve ljudske nedaće, izvan udara nepravde. Oni smatraju da bolovi, nesreće, rane i smrt predstavljaju uživanje preko kojih se ide na nebo. Mi znamo da zrno semena neće nići, ako pre toga ne umre, inače ostaje jalovo. Ono što posejemo u pokvarenosti, u tuzi i žalosti, oživeće ponovo u radosti, uživanju i

124 r veselju. Život, dakle, donosi kraj smrti, svetlost noći, a sreća kraj bedi, i uvek posle toga dolazi do početka i nastajanja.

Zašto onda mi građani pogreb ovog odličnog i čestitog čoveka Ivana Gučetića pratimo tužni i puni jada? Zašto, ti, majko, grliš jedno telo svojeg sina, prizivaš bogove i nemilosrdne zvezde? Zašto slušam tugovanje preživelih, žensku vrisiku i kukanje? Prestanite jadikovke, stišajte se, tužbalice, i praznoverna naricanja! Neka majka ne oplakuje sina jedinca, ni supruga muža! Obrišite suze, vi koji ostajete. Smrt je obnavljanje ovog života, najviše dobro, najveća sreća, pa s pravom mogu uzviknuti:

Čestiti Ivan divi se neobičnom pragu

Olimpa i pod nogama gleda oblake i zvezde.

Ako, naime, više tugujemo nego što njega volimo, kao da ne oplakujemo njegovu nego svoju nevolju i štetu zato što smo lišeni veoma prijatne navike i njegove blage prisutnosti; mi više gledamo svoju korist i prijateljstvo, nego njegovu sreću. Kao da mu se desilo nešto zaista zlo: tugujemo zbog božanske milosti i njegove sreće i nezahvalni smo i zavidljivi tumači. Kojim je putem u ranijem životu i pod kakvim voćstvom i zaštitom vrlina

124 v došao do ove večne slave, procenimo sad sa nekoliko reči, kako bismo njega pohvalili, sebe utešili a potomke poučili; neka ne bude izlišno spomenuti i spoljna dobra, i telesne osobine — sluškinje i pratilice vrlina — i neka duhovna svojstva, kako bismo pokazali da za njega nije stekla zasluge samo sreća već i mudrost. Prva mu je služila na korist, a druga bila ne baš mali ukras. Te dve stvari, iako se češće međusobno bore, u njega su se složile. I, kako što je pravo, pratila ga je sreća, a mudrost vodila, što je dostojno ne samo hvale već i divljenja. Ima li veće suprotnosti između vrline i sreće! U njega, kao retko dobro, koje se često ne javlja, bila je mudrost srećna, a sreća mudra. Ali iako su ga i jedna i druga kao takmičeći se neprekidno krasile, vrlina je ipak, na neki način, pretekla sreću, a ne sreća vrlinu, osim što je sreća takva njegova roda i takve otadžbine morala prethoditi njegovom ličnom dobru. Želimo da istaknemo da u njega nije bilo ništa ružno: otadžbina mu je, naime, prestonica Ilirije, druga u Jadranskom zalivu (Mlecima uvek dodeljujemo glavnu ulogu).

Nema toga koji ne bi znao da je Ilirija, po prostranstvu najveća od svih provincija, a isto takao i po broju plemena; od potopa još vrlo bogata narodom, dobila je ime po Iliru i njegovim potomcima. Ilirskom vlašću se, naime, ponosi sve što leži između Rusije, dalekog Okeana, Germanije, Crnog

125 r mora i južne dalmatinske obale. Ali Ilirija nikad nije bila iscrpena što je rodila toliko mnogo slavni ljudi, što je rodila tolike careve, tolike kraljeve i toliko ljudi koji su se isticali u svakoj nauci i svetosti čija uspomena nikad neće propasti. Ko se ne seća Klaudija, Dioklecijana, Aurelijana, nepoštenog Maksima, Konstantina i Justina iz plemena Tribala, zatim rimskih vojvoda i najvećih careva ilirske krvi? Ko se ne divi Orfeju, Zamolksidu, Anaharzisu, Hijeronimu, tom svecu među ljudima u kojem je tako nagonomilano znanje jezika, nauke, poštenja i svake vrste vrlina? Prečutaću Gote, naše suzemljake, koji su osvojili vlast i zemlju, da prečutim rimske prvosveštenike Gaja

i Jovana. Ko može dovoljno nahvaliti svetog kralja Vladislava kojem je kruna pala s neba, ko poznatog strica našeg kralja koji se kao žrtva posvetio hrišćanskoj stvari, da bezbroj drugih i ne pomenem? Ko ne smatra da je dostojan da vlada nad čitavim svetom ovaj naš kralj Vladislav, slavan kako u ratu tako i u miru, koji svojimi precima ne odgovara toliko imenom koliko sličnošću i urođenim vrlinama? Prelazim ćutke preko ljudi našeg vremena, da ne bi izgledalo kako koristim priliku da se nekome dodvorim.

- 125 v I Ivana Gučetića treba da spomenem među slavne ljude. Rodila ga je Ilirija, majka države i znamenitih ljudi. On je iz dalmatinskog grada, iz prvog gradskog roda, uvek vlasteoskog i veoma bogatog još od osnivanja Dubrovnika. Maternji mu je rod iz genealogije Gradića i diči se sjajem tvojeg imena, presvetli kneže. Mislim da se ne varam u sličnosti imena, već da on zaista podjednako vodi poreklo od Gota i Rimljana, iako je popašću rimskog carstva, kao u kakvu potopu ili požaru i strašnom pokolju, nastala opšta pometnja u ljudskom rodu, pa bi, pojedinačno istražiti poreklo ovog plemena, bilo ne toliko potrebno koliko teško. Ta vest, međutim, stoji u našim anama, a pronašli smo tragove starine u Epidauru, koji su razorili Vandali, da su se ovamo doseili njegovi građani. Rimljani su uskoro, da bi povratili Iliriju, pošli u rat uz kralja. Kad je kralj umro, nastanili su se ovde i našu su državu, na radost i na sreću, potpomagali kao svoje koloniste koji su nekad poslani u Epidaur. Stoga su, kako ja mislim, prvi kalemljeni izdanak ove porodice kao i mnogi drugi i skoro sve što je vlasteoskog roda u ovoj provinciji, iznikli iz rimske klice. Ovome se ne protivi suviše ni ime Goci. Taj nadimak su oni dobili po nekoj spravi koja se na varvarskom jeziku zove
- 126 r goc. Ovim oruđem je jedan od prvih ljudi ove loze, boraveći u Aleksandriji, otklonio kvar na nekoj lađi. Tako su se, zatim, prema ovom genijalnom pronalasku počeli nazivati i svi ostali saplemenici. Na taj način je ono staro i drevno ime Ovčarević-Pikurarević (kako su se naime zvali) sasvim iščezlo; ali, time ovo novo i skorašnje ime, nadenuto prema sposobnosti, ne dokazuje da su oni Goti. No bilo kako bilo, ova je porodica imala mnoge značajne ljude, kao što je bio poznati stari Marin koji je umro u Panoniji; on je sve svoje bliže i dalje potomke podjednako obogatio imetkom, svojim radom i marljivošću. Takav je i Bartolomej Gučetić iz našeg doba, prvi čovek u Republici po savetu i dostojanstvu; takvi su i mnogi drugi čija uspomena dopire do nas, kao što su Đorđe, Marinov otac i sam Marin kojeg sam, sećam se, među dečacima gledao kako rečito i mudro izlaže svoj govor u Senatu. Šta da kažem o vitezu Luju (Aloju), ujaku mojeg oca, šta o njegovim potomcima? Preko njih lako prelazim da ne bi izgledalo kao da to činim iz zahvalnosti, ljubavi i prijateljstva prema njima.

Dolazim na privatne i poslednje pohvale koje smatram pravima. Tačno, naime, veli tragički pesnik: „Ko odbacuje svoje poreklo, hvali tuđe”. iako se većina ponosi poreklom i traži uzroke nekih događaja, ipak je neopodno da se sagledaju određeni prirodni uslovi pri kojima nastaju mnoga

- 126 v dobra i zla dela. Zato je sasvim na mestu da se ovde setimo otadžbine ovog pokojnika i njegova roda. Da je i bilo nešto od male vrednosti i neslavno, sve je (neka mi to niko ne zameri) to ovaj jedan čovek mogao postaviti; on je, naime, mnogo doprineo imenu svojih predaka, njihovoj uspomeni, dostojanstvu i slavi, tako da bi oni stekli veliki ugled i da mu nisu ostavili tako slavno ime. On je sve potomke i pretke prodičio svojim zadužbinama i ostavio lep piner vrline i plemenitosti. Prvi je u otadžbinu doneo, kako se svi možemo setiti, atičke Venere i poznati Isokratov mirotrektion. U porodicu je uveo istinsko bogatstvo govorničtva na grčkom i na latinskom jeziku. Dvapat je biran za ambasadora (člana poslanstva), prvi put je išao kralju Vladislavu, a drugi put kralju Fridrihu; držao je izvanredne i raskošne govore; upravo ti govori i njemu i otadžbini služe na ponos i diku; moj mu spis stoga, čuva ovaj spomenik za drugi govor u sledećim stihovima:

Homer ne pominje više dugi Dulihijum

Ni Frizane koji se dive slatkim Nestorovim rečima

Ni punska zemlja rečitog ne pominje Sulu,

Ni rimski oci Karneadove reči,
 Ni glasnika koji nosi poruke Eakovića kralja.
 Kako je zadivila moga građanina latinska zemlja
 A Rimljanina nektar koji teče sa ilirske obale

127 r

I pesma sladja iz atinskih usta!
 Ovim rečima priznajesh pradedove svoje, ti Epidaure,
 I Marsov Rim priznaje tebe kao svoj rod.

U nevezanom slogu napisao je manji spis koji je nazvao *Delfin* i više knjižica za zabavu (i neke epigrame), da ne spominjem razne vrste pesama. Pesme je veoma duhovito sastavio i njih ne samo hvali, već im se i divi. Andelo Policiano, čovek svestrano obrazovan; o njima postoji ovakvo njegovo pismo: „Andelo Policiano šalje pozdrav Ivanu Gučetiću, Dubrovčaninu. Iako sam ovih poslednjih četrdeset dana bio zauzet tumačenjem Svetog pisma narodu, pročitao sam ipak knjige tvojih pesama, koje si mi posvetio iz naročite svoje ljubaznosti i naše obostrane ljubavi. One su mi, dakako, pričinile veoma veliko uživanje i sasvim me zadivile. Jer ko, molim te, ne bi uživao u tolikoj ljupkosti, dosetljivosti i tananosti stihova, u tako oštroumnim šalama, u utančanom humoru, u tolikoj učenosti, u tolikoj raznovrstosti i tolikoj lepoti i prijatnosti na svakom koraku. Ko zadivljeno ne bi slušao čoveka koji se još u mladim godinama bavio (kao što kaže Plaut) „kupovanjem i prodavanjem” ilirske robe? Ko se ne bi divio što je načinio tako veliki napredak u svim vrstama poezije! On se u potpunosti može porediti ne samo s ljudima

127 v

svojeg doba, nego čak i sa starinom. Ja bih nastavio, svakako, o pojedinostima, dragi moj Ivane, koje sam u tvojim pesmama zapazio, i koje bi se smelo moći suprotstaviti starima, kad se ne bih plašio da će to izgledati kao da više poštam iz ljubavi prema tebi, ili da želim da te ma čime učinim zaslužnim: jasno osećam, međutim, da su te knjižice upravo takve, tako savršene i vanredno ugladene da ih s pravom ni sama zavist ne bi mogla pokuditi. Tebi duguje ovaj naš vek (ma kakav on bio), vek koji si ti, upravo u ovoj vrsti slave, izjednačio sa starima. Ja zaista zahvaljujem besmrtnim bogovima što si me ti sjajem svojih pesama obdario besmrtnošću, pa sam tako i ja lično uveren da će tvoje pesme tako divne, tako ljupke i lepe pobediti sve nedaće vremena.

Ali kako je Gučetić znao tri jezika, kao i pesnik Enije, zbog čega se govorilo da ima tri srca, mi smatramo da je ovim epigramom zaslužio tri venca:

Građanine naš Ivane, iz etruske zemlje
 Mudrača, poreklo vodiš iz Kekropova grada
 I preko toga rimskim cvećem svoj talenat krašiš.
 Ti želiš da si Romul ne manje nego Kekropov sin,
 Zato ja smatram da je starina, grčka i rimska, sva tvoja.
 S tobom je radost govoriti na oba jezika
 I još na ilirskom tolike pesme nektarom sladiš.

128 r

Trostruka sa tvojih usta odiše pesma:
 Lovor stoga trostruki za trostruke napore primi,
 Jer je suviše malo za tebe jedan pesnički venac.

Ostavljam po strani učenost i prelazim na njegovu moralnu ličnost koju je i sama vlast proglasila najsavršenijom. Bio je knez pravičan, sudija nepodmitljiv, konzul čestit i senator odličan. A kakav je tek bio kao privatna ličnost! Nikad ne bih mogao dovoljno istaći njegovu skromnost, trezvenost, uzdržljivost, neporočnost, umerenost, štedljivost, odanost, poštenje, pravičnost, razboritost, mudrost, pobožnost, slogu, darežljivost, prijateljstvo, poštojanost, čvrstinu, dostojanstvenost. Nije imao ni malo razloga da se žali na svoje telesne sposobnosti; njegove su duhovne snage prevazilazile telesne. U književnim studijama i danjonoćnim bdenjima služilo ga je zdravlje upravo zbog njegovih dobrih navika. U starosti je, međutim, patio od kamena u bešici, od bolesti koja je svojstvena njegovu rodu i nasledna. Rasta je bio više visoka nego srednjeg, dopadljive spoljašnosti, otmena nastupa, držanja punog ljupkosti i pristojnosti i uvek dostojanstven, obučen u raskošno odelo. Glas mu je bio zvučan i prijatan, kažu kao u Nestora. Rekao bih da su mu

128 v sva telesna dobra bila zaista vrlo uzorna, kako ona stečena radom tako i ona data od prirode. Imanje i očevina, koje je u mladosti dobio, bili su neznatni i njih je svojim radom i marljivošću tako uvećao da je mnogo više ostavio od onoga što je primio. Naročito se odlikovao svojom uzvišenom prirodom, a u hrišćanstvu poštovanjem, verom, pobožnošću i vršenjem svetih obreda tako da nije započeo nijedan dan i nijednu noć, još od rane mladosti, bez molitava bogu, smireno i pobožno. Nijedan praznik, ni noći praznika, nije propustio da ne prisustvuje službi božjoj. Nije propustio nijednu godinu da u ispovesti, radi očišćenja od greha, kroz čin svete tajne pričesti, ne primi s poštovanjem i skrušeno spasonosni nektar tela i duše, čak i u ovoj teškoj bolesti pred smrt, koju je tako strpljivo podnosio mnogo dana i od koje je najzad umro, kad se ona pogoršala. Pojedine grehe koje je počinio tokom celog života, zbog opšte ljudske slabosti, sasvim je okajao, pošto se ispovedio vajlanom svešteniku, i ponizno, ne manje kroz svoje suze, koliko kajanjem uz oproštaj sveštenika; tako je očišćen svake prljavštine i neokaljanih čula primio presvetu pričest, samoga Hrista, pa je čak zbog njegove neizmerne dobrote primljen u njega samog; kroz njega će u sve vekove živeti beskonačno i njegovoj sreći neće smetati više ništa ljudsko i smrtno.

Spalio je tri knjige svojih ljubavnih pesama sastavljenih u različitoj 129 r vrsti stiha. Tako je nekada uradio Platon, a u naše doba Piko Mirandola. Priča se da je iz različitih pobuda Vergilije svojim testamentom odredio, šta da se uradi sa Eneidom. A naš Ivan, obuzet žarkom božanskom ljubavlju, nije hteo da preostane ikakva uspomena ili kakav trag na ljudsku ljubav. Neku našu jadnu ili praznu slavu i obično govorkanje potomstva, on je zamenu pravom i postojanom slavom i večnim i besmrtnim spomenikom. Stoga nema sumnje da će Ivan Gučetić zbog tako pošteno provedenog života i zbog svetosti svoje smrti, pomiren sa večnim bogom uživati u radosti večne sreće. Pa kad je to tako, ako je, s jedne strane, ovaj ljudski život prolazan, a s druge, ako je ova sadašnja slava i sreća prava i postojana, mislim da bi trebalo da se ova nemuževna žalost i ženska kukanja, suze, udaranje u grudi, jauči, lelek i zapevka ne samo otklone, nego da se odbace s prezrenjem, pa čak i najozbiljnije osude. Da li je možda bolje da budemo bezumni, ili da zavidimo, ili želimo da tugujemo zbog radosti za srećnim i blaženim. Ja bih bio zato da mrtve najmanje treba žaliti. Ali ako to sve sramoti dobre ljude, onda se potpuno i s pravom ove nesrećne suze i ove bedne tugovanke mogu protumačiti kao bezumlje i zavist. Jer ako hoćemo da razmišljamo pravilno

129 v mudro o tolikim i tako velikim vrlinama, osobito o najvišoj milosti i najvišem dobru, o ma kako željenom kraju života, smatramo da, kao na kraju drame, ne treba žaliti nego pjeskati i činiti po običaju tračkih naroda, koji rođenje deteta prate žalošću i suzama, a pogreb pesmom i radošću. Završavam time što ova četiri stiha kao cvetni venac u ime pohvale svi zajedno polažemo na njegovu humku:

Ko sam bio kazuju umetnost rimska i grčka i neće

Živeti, kako mislim, samo jedna slika mogeg talenta.

Prvi sam u otadžbinu, iako već stariji, atičku nauku doneo.

I jedan i drugi nektar za svoje saplemenike.

